

บทที่ 2

ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว

รองศาสตราจารย์สุพัตรา สุภาพ (2541) ได้ให้คำจำกัดความครอบครัวว่า ครอบครัวเป็นหน่วยของสังคมที่มีความสัมพันธ์และความร่วมมืออย่างใกล้ชิด เป็นสถาบันที่มีความคงทนมากที่สุด และยังไม่เคยปรากฏว่าสังคมมนุษย์ใดไม่มีสถาบันครอบครัวปรากฏอยู่เพราะมนุษย์ทุกคนต้องอยู่ในสถาบันนี้ เนื่องจากเป็นสังคมกลุ่มแรกที่เรจะต้องเผชิญตั้งแต่แรกเกิดเติบโตในครอบครัว ครอบครัวให้ตำแหน่ง ชื่อ สกุล ซึ่งเป็นเครื่องบอกสถานภาพ และบทบาทในสังคมที่เรามีส่วนร่วมด้วย ตลอดจนกำหนดสิทธิหน้าที่ที่สมาชิกมีต่อกันและต่อสังคม

ครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่เก่าแก่ของมนุษย์ สังคมต่างๆ ได้สร้างสถาบันครอบครัวขึ้น เพื่อให้ทำหน้าที่สำคัญหลายประการ โดยเหตุที่ครอบครัวเป็นสถาบันเก่าแก่สังคมจึงวางหลักเกณฑ์และวิธีการเกี่ยวกับครอบครัวไว้มาก ศาสนาที่สำคัญของโลกก็มีคำสอนให้คนยึดมั่นในระบบครอบครัว กฎหมายของประเทศต่างๆ ทั่วโลกย่อมวางกฎเกณฑ์ไว้ควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ในสิ่งที่เกี่ยวกับครอบครัวไว้อย่างแน่นหนา

สถาบันครอบครัวต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง และลักษณะไปตามกาลสมัย เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงใหญ่ๆ เกิดขึ้นในสังคม สถาบันครอบครัวย่อมได้รับความกระทบกระเทือนตามไปด้วย ในบางประเทศมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยนำเอาระบบสังคมนิยมมาใช้ สถาบันครอบครัวในสังคมดังกล่าวนี้ย่อมได้รับความกระทบกระเทือนอย่างหนัก แต่ครอบครัวก็ยังมิได้ถูกทำลาย ถึงแม้จะต้องเปลี่ยนรูปไปบ้างสถาบันครอบครัวก็ยังดำรงอยู่ได้ด้วยความเรียบร้อยอาจกล่าวได้ว่าสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่คงทนที่สุดสถาบันหนึ่งในสังคมมนุษย์ (ก่อ สวัสดิพิพาณิชย์, 2519)

ถ้ากล่าวถึง “ครอบครัว” แล้ว คงจะนึกภาพออกว่าหมายถึงอะไร แต่ถ้าจะให้คำจำกัดความที่รัดกุมสำหรับอธิบายว่าครอบครัวหมายถึงอะไร เราคงหาคำนิยามที่ตรงตามความเป็นจริงได้ยาก หนังสือพัฒนาการของครอบครัวของเด็ก ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2511 จัดพิมพ์โดยสมาคมทศวรรษศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ อธิบายคำว่าครอบครัวดังต่อไปนี้

“ในแง่ชีววิทยา ครอบครัวหมายถึง กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกันโดยทางสายโลหิต ในแง่กฎหมาย ครอบครัวคือบุคคลที่มีสายสัมพันธ์กันในทางกฎหมาย โดยการสมรสมีบุตรหรือบุตรบุญธรรม ในแง่เศรษฐกิจ ครอบครัวคือกลุ่มคนที่ใช้จ่ายร่วมกัน จากเงินงบประมาณเดียวกัน ในทางสังคมครอบครัวอาจเป็นกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันภายในบ้านเดียวกันอาจเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องในทางสายโลหิตหรือในทางกฎหมายครอบครัวเช่นนี้มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “ครัวเรือน” ครอบครัวเดียวกันอาจจะไม่อยู่ร่วมหลังคาเรือนเดียวกันได้แต่ทุกคนในครอบครัวมีปฏิสัมพันธ์กัน ในบทบาทสามีภรรยา บิดามารดากับบุตร พี่กับน้อง มีความรักกัน เอาใจใส่ต่อกัน มีจิตใจผูกพันกันเช่นนี้เป็นต้น

ในทางสังคมวิทยา นักวิชาการสาขานี้ถือว่า ครอบครัวเป็นหน่วยของสังคมที่เล็กที่สุด และมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของหน่วยอย่างแน่นแฟ้นที่สุดครอบครัวเป็นหน่วยของเครือข่ายที่เริ่มต้นด้วย ชายหญิงคู่หนึ่งตกลงกันว่าจะตั้งหน่วยใหม่ขึ้นในสังคม ชายหญิงคู่นี้ต้องดำเนินการให้ถูกต้องตามประเพณีหรือตามกฎหมายของบ้านเมือง เมื่อผ่านพิธีการที่สังคมยอมรับแล้ว สังคมยอมรับและสนับสนุนหน่วยสังคมที่ตั้งขึ้นใหม่ บุคคลทั้งสองที่ประกอบกันเป็นหน่วยสังคมขนาดเล็กนี้มีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น และมีความรับผิดชอบต่อกันหลายอย่าง

Burgess กับ Locke กล่าวว่าไม่ว่าครอบครัวจะอยู่ในที่ใดของโลกหรือในระยะเวลาใด จะต้องมีลักษณะเฉพาะ 4 ประการดังนี้

1. ครอบครัวประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีความผูกพันกันโดยการสมรส คือสามีและภรรยา โดยสายโลหิต คือ พ่อ-แม่ กับลูก หรือบางทีก็โดยการรับเป็นบุตรบุญธรรม
2. สมาชิกของครอบครัวกินอยู่ร่วมกันภายในบ้านเดียวกัน แต่ถ้าสมาชิกเหล่านี้เกี่ยวข้องกันทางสายโลหิตบ้าง ไม่เกี่ยวข้องบ้าง แต่กินอยู่ร่วมกันในบ้านเดียวกัน ครอบครัวในลักษณะเช่นนี้มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “ครัวเรือน”
3. ครอบครัวเป็นกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน และต่างก็มีปฏิสัมพันธ์กัน ในบทบาทของสามีและภรรยา พ่อและแม่ ลูกชายและลูกสาว พี่ชายและน้องสาว ในที่นี้หมายความว่าคนเหล่านั้นนอกจากกินอยู่ร่วมกันในครัวเรือนเดียวกันแล้ว ยังมีความเกี่ยวข้องกันด้วย คือต่างคนต่างก็มีปฏิสัมพันธ์กัน เช่น รักกัน เอาใจกัน สั่งสอนกัน จิตใจผูกพันกัน เป็นต้น
4. ครอบครัวสร้างและรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมร่วมสถานหนึ่ง วัฒนธรรมร่วมกันในครอบครัวได้มาจากวัฒนธรรมทั่วไปของชาติ ถ้าเป็นในสังคมที่ซับซ้อนวัฒนธรรมร่วมกันในครอบครัว

ครัวนี้ก็จะมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใดแปลกออกไป วัฒนธรรมของครอบครัวในลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกของครอบครัวติดต่อกันอย่างใกล้ชิด เพราะฉะนั้นกระสวนแห่งพฤติกรรมก็กลมกลืนกันเป็นอย่างดี กระสวนอันมีลักษณะต่างออกไปนี้เกิดจากสามีหรือภรรยาเอากระสวนเดิมของตนมาผสมกับของกลุ่มสมรส โดยการสมรสหรือโดยการที่ต้องอยู่ร่วมกันในครอบครัวภาวะการสมรสเป็นเครื่องผูกมัดคนทั้งสองซึ่งต่างก็มีประวัติเดิมคิดตัวมา ครอบครัวทำให้กระสวนแห่งวัฒนธรรมจากครอบครัวของพ่อแม่ฝ่ายสามีและฝ่ายภรรยา ซึ่งผ่านมาถึงสามี ภรรยาผสมกลมกลืนกันและเมื่อกระสวนอันใหม่ถูกปรับปรุงให้เข้ากับวัฒนธรรมทั่วไปภายนอกครอบครัวแล้ว ก็เกิดเป็นกระสวนวัฒนธรรมอันใหม่ขึ้นซึ่งเป็นธรรมดาสำหรับครอบครัวใหม่ทุกครอบครัว

แนวคิดเกี่ยวกับสัมพันธภาพในครอบครัว

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นมากมายเริ่มตั้งแต่ครอบครัวซึ่งเป็นกลุ่มแรก ความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (สุธีรา, 2530: 19) อันเนื่องมาจากสมาชิกในครอบครัวซึ่งได้แก่ พ่อแม่ พี่ น้อง ได้ให้ความรักความผูกพัน ความใกล้ชิดสนิทสนม มีอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดร่วมกัน การเอาใจใส่เลี้ยงดูกัน ทำให้เกิดการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เป็นแบบแผนของความรักความเข้าใจ ค่านิยม และการประพฤติปฏิบัติต่อกัน

ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวนั้นจะเป็นพื้นฐานที่ดีของสังคม มีผู้กล่าวไว้ว่า ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวช่วยเสริมสร้างความผาสุก ความราบรื่น ความมั่นคง และความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติ (ศรีทับทิม, 2517: 15) โดยเฉพาะอย่างยิ่งความผูกพันรักใคร่ในครอบครัวเป็นรากฐานของความสุขแห่งชีวิต ชีวิตสังคมย่อมตั้งต้นมาจากครอบครัว ถ้าครอบครัวแตกแยกหรือขาดความผูกพันรักใคร่ต่อกัน ชีวิตในสังคมย่อมแตกแยกประจุเงาตามตัว (ฝัน, 2531: 37-38) ความสามัคคีรักใคร่ไม่เบียดเบียนกัน จะเป็นกุญแจแห่งความผาสุกเป็นเครื่องมือที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ได้ (พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, 2514: 45) มีผู้ให้ความหมายของสัมพันธภาพในครอบครัวไว้หลายท่าน เช่น

กนดา แสงสีทอง (2526: 8) ให้ความหมายของสัมพันธภาพในครอบครัวว่า หมายถึง ความสัมพันธ์ตามบทบาทที่คนเรามีต่อสมาชิกคนอื่นในครอบครัว ถ้าความสัมพันธ์เป็นความปรองดองรักใคร่กลมเกลียวในครอบครัว นับว่าเป็นลักษณะสัมพันธภาพที่ดี แต่ถ้าเป็นความขัดแย้ง หรือมีความรู้สึกที่เป็นอริต่อกัน ถือว่าเป็นลักษณะของสัมพันธภาพที่ไม่ดีภายในครอบครัว

ศรีทัษทิม (รัตนโกศล) พานิชพันธ์ (2527: 116) ได้กล่าวถึง สัมพันธภาพในครอบครัว ไว้ว่าสัมพันธภาพในครอบครัวเป็นความผูกพันรักใคร่ ความใกล้ชิด คู่เคียง สนับสนุนระหว่างบิดามารดา และบุตร รวมถึงเครือญาติและบุคคลอื่นๆ ในครอบครัวที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนนั้นๆ ด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวเป็นเรื่องที่สามารถก่อให้เกิดผลดีหรือก่อให้เกิดปัญหา และเป็นมูลเหตุแห่งปัญหานานาประการ

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า สัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวมีความสำคัญยิ่งต่อสมาชิกในครอบครัว และสังคมโดยรวม การพัฒนาสัมพันธภาพในครอบครัวให้มีความมั่นคงและเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาของบุคคลในครอบครัวได้ จึงนับเป็นเรื่องสำคัญ

การศึกษา บทบาทสามี – ภรรยา ของครอบครัวญี่ปุ่น

ในครอบครัวคนญี่ปุ่นมีความคิดว่า ผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัว ต้องทำงานนอกบ้านเพื่อนำเงินมาเลี้ยงดูครอบครัว ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วมีครอบครัวอยู่บ้านทำงานบ้าน เลี้ยงดูลูกเมื่อโตแล้ว ผู้หญิงอาจหางาน Part time ทำได้ ในระบบบริษัทญี่ปุ่นนำระบบการให้บำนาญและสวัสดิการมาใช้และจัดไว้สำหรับคนทำงานที่เป็นชายเท่านั้น ช่วงนี้ญี่ปุ่นเริ่มเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้ามาทำงานในตำแหน่งบริหารที่ค่อนข้างสูงผู้หญิงจึงต้องพยายามหาทางเรียกร้องขอสวัสดิการและขอสิทธิในการเลื่อนขั้นสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้น ถ้าจะมองสถานภาพของผู้หญิงในแง่ตำแหน่งงาน ผู้หญิงญี่ปุ่นมีสถานภาพต่ำมาก แต่ถ้ามองสถานภาพภายในครอบครัว ผู้หญิงญี่ปุ่นมีอำนาจมาก ความสูงต่ำของสถานภาพจะใช้อะไรเป็นเครื่องกำหนด ถ้าใช้ความพอใจของผู้หญิงเป็นเครื่องกำหนดแล้ว สถานภาพของผู้หญิงญี่ปุ่นก็จัดว่าดี จากการสำรวจวิจัยรุ่นหญิงญี่ปุ่นสมัยใหม่มีความพอใจที่จะแต่งงานแล้วเป็นแม่บ้าน เรื่องนี้ทำให้คนญี่ปุ่นรุ่นใหม่มีค่านิยมเช่นนั้น ในเมื่อคนรุ่นใหม่เขาได้พยายามต่อสู้ให้ผู้หญิงมีสถานภาพดีขึ้น (งามพิศ สัตย์สงวน, ประสพการณ์วิจัยทางมานุษยวิทยาข้ามวัฒนธรรม โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539: 16)

แนวคิดสัมพันธภาพในครอบครัวแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นในครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยการแสดงออกถึงลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในด้านการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเห็นอกเห็นใจกัน โดยเฉพาะถ้าสมาชิกคนใดมีความทุกข์หรือสุข สมาชิกอื่นก็จะร่วมความรู้สึกนั้นด้วย ตลอดจนเปิดโอกาสให้สมาชิก แต่ละคนได้แสดงความคิดเห็น มีการปรึกษาหารือ และตัดสินใจร่วมกัน มีการร่วมกิจกรรมทั้งในครอบครัวและในสังคม นอกจากนี้สมาชิกในครอบครัวควรได้กำหนดเป้าหมายในการดำเนินชีวิตเพื่อการดำรงรักษาไว้ซึ่งระบบของครอบครัวด้วย (Friedman, 1996; McIntyre, 1991)

ลักษณะสัมพันธภาพในครอบครัว อาจแยกกล่าวได้ดังนี้

1. สัมพันธภาพระหว่างสามีภรรยา สามีและภรรยาเป็นจุดเริ่มต้นของสัมพันธภาพที่สำคัญที่สุดในครอบครัว เพราะถ้าคู่สามีภรรยามีความรักใคร่เข้าใจซึ่งกันและกัน พยายามปรับตัวเข้าหากัน ร่วมมือ ร่วมใจช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตลอดจนรับผิดชอบและแก้ปัญหาต่างๆ ภายในครอบครัวร่วมกัน ย่อมทำให้ครอบครัวนั้นมีความราบรื่นมั่นคง สมาชิกอื่นๆ ในครอบครัวก็จะมีความสุขไปด้วย แต่ในทางตรงกันข้ามถ้าสามีภรรยาไม่สัมพันธ์ภาพที่ไม่ดีต่อกัน ไม่มีความรักใคร่ปรองดองกัน ขาดความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจกัน และขาดความรับผิดชอบร่วมกันแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความขัดแย้งอยู่เสมอ อันอาจทำให้ครอบครัวต้องแตกสลายลง หรือทำให้ครอบครัวขาดความสงบสุขลงได้

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาททางเพศแล้วจะเห็นได้ว่าบทบาทและคุณลักษณะของชายและหญิงนั้นมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างมาก นั่นคือในขณะที่ความแตกต่างระหว่างชายกับหญิงอันเนื่องมาจากพื้นฐานทางชีวภาพ รวมทั้งความเชื่อหรือการรับรู้ในลักษณะที่แตกต่างกันของชายและหญิงในสังคม มีผลต่อการกำหนดบทบาทความรับผิดชอบ หรืองานที่เฉพาะเจาะจงบางอย่างสำหรับชายและหญิงนั้น เราจะพบว่าในขณะที่เดียวกันบทบาทหรือความรับผิดชอบในงานที่ต่างกันระหว่างชายและหญิงก็มีส่วนในการกำหนดหรือก่อให้เกิดความคาดหวังในความสามารถ ทักษะ และคุณลักษณะของชายและหญิงด้วยเช่นกัน ทำให้ชายและหญิงต้องพัฒนาให้เกิดคุณลักษณะนั้นๆ ตามความคาดหวังของสังคม หรือตามความจำเป็นแก่บทบาทของตน (Ellis and Bentler, 1973: 28) เช่น การที่หญิงมีบทบาทหน้าที่ที่จะต้องเลี้ยงดูบุตร และดูแลสมาชิกในครอบครัว ทำให้หญิงได้รับความคาดหวังให้มี และเกิดการพัฒนาลักษณะอ่อนโยน สนใจในความ

เป็นอยู่ของผู้อื่น รวมทั้งการแสดงออกที่จำเป็นต่อการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น และทำให้ชายต้องพัฒนาความสามารถเฉพาะบางอย่าง หรือคุณลักษณะที่จำเป็นหรือเอื้ออำนวยต่อความรับผิดชอบในการหาเลี้ยงครอบครัวของตน เช่น ความเชื่อมั่นในตนเอง ความเข้มแข็ง และความรับผิดชอบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าชายหรือหญิงที่ต้องมีความรับผิดชอบ หรือมีบทบาทแตกต่างจากชายและหญิงโดยทั่วไปก็มักจะมีคุณลักษณะที่แตกต่างจากชายและหญิงส่วนใหญ่ด้วย ดังที่มีการวิจัยพบว่าเด็กชายที่ต้องทำงานบ้านและเลี้ยงเด็ก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานของเด็กหญิง แทนที่จะรับผิดชอบในงานหนักที่ต้องใช้กำลังเช่นเดียวกับเด็กชายคนอื่นๆ จะมีลักษณะคล้ายกับเด็กหญิง คือมีความก้าวร้าวน้อยกว่า ชอบใช้อำนาจน้อยกว่า แต่จะพึงพาผู้อื่นมากกว่าเด็กชายทั่วไป (Ember, 1973 cite by Rubin and McNeil 1981: 531) เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงของบทบาทของชายและหญิงในปัจจุบัน

ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความเท่าเทียมกันในโอกาสทางการศึกษา ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม รวมทั้งความเคลื่อนไหวในการเรียกร้องสิทธิและความเสมอภาคระหว่างชายกับหญิง ทำให้บทบาทของหญิงมิได้จำกัดอยู่เพียงภายในครอบครัว ในฐานะภรรยา มารดา หรือแม่บ้านเท่านั้น ดังในอดีต แต่ผู้หญิงจำนวนมากได้เข้ามามีส่วนในกิจกรรมต่างๆ ของสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะในการประกอบอาชีพนอกบ้าน และมีจำนวนไม่น้อยที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงในวิชาชีพของตนได้รับการยอมรับว่ามีความสามารถไม่ต่างจากชายและมีโอกาสก้าวหน้าในงานที่คึกคักกับชายทุกประการ

แม้ว่าขณะที่ออกมาทำงานนอกบ้านนั้น ผู้หญิงส่วนใหญ่ยังคงต้องรับผิดชอบการทำงานบ้าน การดูแลบุตร หรือการปรนนิบัติสามีตามหน้าที่ของมารดาและภรรยาตามความนิยมที่มีมาแต่ดั้งเดิมก็ตาม แต่การออกมาทำงานนอกบ้านของภรรยาทำให้สามีเข้ามามีส่วนช่วยภรรยาทำงานบ้านเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้สามีและภรรยาเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับการแบ่งงานหรือการแบ่งบทบาทตามประเพณี ซึ่งได้แก่ความคิดที่ว่าสามีมีหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว ส่วนภรรยาควรดูแลบ้าน ทำอาหาร และเลี้ยงลูก ไปสู่ความคิดว่าสามีภรรยาควรช่วยกันหาเลี้ยงครอบครัว และช่วยกันทำงานบ้านตามความเหมาะสม ทำให้ภรรยาเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจเรื่องที่สำคัญ ๆ ของครอบครัวเพิ่มขึ้น และทำให้เปลี่ยนแปลงความคิดที่ว่า สามีควรเป็นใหญ่ในครอบครัว ไปสู่ความคิดว่าสามีภรรยาควรมีอำนาจเท่าเทียมกันมากขึ้น (นภาพรณี หะวานนท์, 2525)

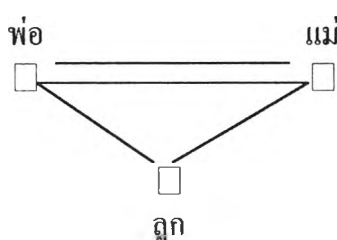
การที่ชายและหญิงมิได้มีบทบาทหน้าที่ที่แยกจากกันอย่างมากในอดีต แต่กลับมีส่วนร่วมในบทบาทของซึ่งกันและกันนี้เอง ทำให้เกิดคำถามที่น่าสนใจเกี่ยวกับการรับรู้ลักษณะของชายและหญิงในปัจจุบัน รวมทั้งลักษณะที่พึงปรารถนาสำหรับชายและหญิงว่า ยังคงมีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร เพราะหากพิจารณาตามความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของชายและหญิงว่า เป็นผลจากการมีบทบาทหน้าที่ที่ต่างกันทำให้ชายและหญิงได้รับความคาดหวังให้มีคุณลักษณะ “แบบผู้ชาย” และคุณลักษณะ “แบบผู้หญิง” ที่เอื้ออำนวยต่องานในบทบาทผู้หาเลี้ยงครอบครัวของชายและบทบาทแม่บ้านของหญิงแล้ว การที่ชายและหญิงต้องมีส่วนร่วมในบทบาทของซึ่งกันและกันก็น่าจะทำให้เกิดการรับรู้ว่ามีหรือคาดหวังให้ชายมีคุณลักษณะของความเป็นหญิง และรับรู้ว่ามีหรือคาดหวังให้หญิงมีคุณลักษณะของความเป็นชายมากขึ้นด้วย

อย่างไรก็ตาม วิบูลย์ลักษณ์ ทองเชื้อ และพรทิพย์ สุวรรณโรจน์ (2534) พบว่า ค่านิยมและการเลือกปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแบ่งแยกหน้าที่แบบดั้งเดิมชายตัวระหว่างชายและหญิงยังคงปรากฏอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวัน จากการวิเคราะห์แบบเรียนในหลักสูตรประถมศึกษาพบว่า มีการเน้นบทบาทของเด็กหญิงและเด็กชายแตกต่างกันคือ เด็กหญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ เล่นตุ๊กตา ช่วยแม่ทำกับข้าว ดูแลความสะอาดบ้าน ส่วนเด็กชายแข็งแรง เล่นรถยนต์ รถไฟ ช่วยพ่อทำสวนครัว ในระดับมัธยมศึกษาได้เน้นบทบาทหญิงในการเป็นภรรยา เป็นเพศที่อ่อนแอว่าต้องดูแลบ้าน เลี้ยงลูก เป็นกำลังใจให้สามี และซื่อสัตย์ต่อสามี ในขณะที่ชายเป็นผู้มีความสามารถมากกว่า หาเลี้ยงและปกครองครอบครัว ไม่คาดหวังให้ชายต้องระมัดระวังความประหลาดมากนักสตรีไม่สามารถกระทำการใดๆ ได้เท่าเทียมชาย ทั้งที่บางเรื่องไม่สอดคล้องกับสภาวะปัจจุบันนัก แม้แต่อิทธิพลของสื่อมวลชนก็ได้มีส่วนตอกย้ำค่านิยมทางการศึกษาของสตรีให้แน่นหนายิ่งขึ้นด้วยการเน้นบทบาทการเป็นวัตถุทางเพศ ความสวยงามของสตรี และมองข้ามพลังความคิดและการสร้างสรรค์ของสตรี ที่สามารถระดมมาใช้ในการพัฒนาตนเอง ครอบครัวและประเทศชาติให้เต็มที่ ในบทบาทอันทัดเทียมกัน

การที่สังคมยังคงมีการอบรมและการเลือกปฏิบัติต่อชายและหญิงที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนเช่นนี้เองทำให้ผู้วิจัยคาดว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจะยังคงมีการรับรู้ลักษณะของชายและลักษณะของหญิงในปัจจุบันแตกต่างกัน และมีการรับรู้ลักษณะที่พึงปรารถนาของชายและลักษณะที่พึงปรารถนาของหญิงแตกต่างกันด้วย แต่ในขณะที่เดียวกันความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเนื่องจากการยอมรับบทบาทความสามารถของสตรี และจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจในครอบครัว

ครัวที่ทำให้ชายและหญิงต้องมีส่วนในบทบาทซึ่งกันมากขึ้นก็อาจทำให้เกิดแนวโน้มที่จะรับรู้ลักษณะที่พึงปรารถนาของชายและลักษณะที่พึงปรารถนาของหญิงแตกต่างจากการรับรู้ลักษณะของชายและลักษณะของหญิงในปัจจุบันได้ด้วย

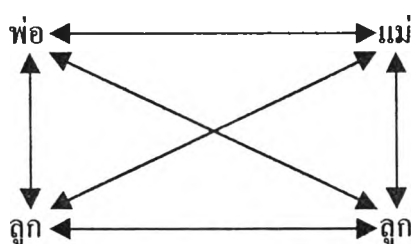
2. สัมพันธภาพระหว่างบิดา มารดา และบุตร ความสัมพันธ์นี้มีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา เพราะเมื่อมีการให้กำเนิดบุตรแล้ว ความสัมพันธ์ในครอบครัวก็เพิ่มขึ้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบิดา มารดา และบุตรตามมา ซึ่งเรื่องนี้สแตเรียร์แรต จิตแพทย์เด็กผู้หนึ่งได้สร้างรูปสามเหลี่ยมสัมพันธ์ไว้ดังนี้(วรรณ:2530;17)

โดยอธิบายว่า สายใยความสัมพันธ์ระหว่างบิดา มารดา และบุตร จะแน่นคืออยู่เสมอ ถ้าบิดา มารดา ทำตัวเป็นหลัก รักใคร่ผูกพันกันดี ความรักใคร่ผูกพันแน่นหนาของบิดามารดานั้น จะมีผลสะท้อนไปผูกพันรักใคร่ต่อบุตรให้แน่นต่อไปโดยปริยาย

3. ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง เมื่อบิดามารดาให้กำเนิดบุตรคนที่ 2 และคนที่ 3 และต่อๆ มา ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องย่อมเกิดขึ้น สัมพันธภาพระหว่างพี่น้องจะดีหรือไม่ จะแนบแน่นเพียงใดขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ในครอบครัว อันประกอบด้วยความสัมพันธ์พื้นฐาน และลักษณะการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดา เพราะถ้าบิดามารดามีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ให้การอบรมเลี้ยงดูลูกด้วยความรักความเข้าใจ ให้ความยุติธรรม ตลอดจนเสริมสร้างความรักใคร่ในระหว่างพี่น้องแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องย่อมดำเนินไปด้วยดี มีความรักใคร่ ช่วยเหลือปกป้องซึ่งกันและกัน แต่อย่างไรก็ตาม ไม่มีครอบครัวใดที่มีลูกมากกว่าหนึ่งคนจะห้ามไม่ให้มีการชิงช้า แข่งขัน หรือทะเลาะเบาะแว้งเกิดขึ้นได้ อย่างน้อยที่สุดเด็กอาจจะสร้างความน้อยใจไว้เงิบๆ ก็ได้ (ฝน, 2510: 100) ดังนั้น บิดามารดาจะต้องมีเวลาเอาใจใส่ใช้ความอดทนในการทำความเข้าใจต่อเหตุการณ์ต่างๆ ในครอบครัวเพื่อให้ความรู้สึกที่ไม่ดีระหว่างบุตรมีอยู่น้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้

4. ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ในครอบครัวเดี่ยวความสัมพันธ์ของสมาชิกทุกๆ คนในครอบครัวก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา บิดากับบุตร มารดากับบุตร และพี่กับน้อง ซึ่งในกรณีที่เป็นครอบครัวเดี่ยว Harvighurst (1962: 63) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัวว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน มีการเผชิญหน้าซึ่งกันและกัน ซึ่งสามารถแสดงได้ดังรูป

ลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวดังกล่าว หากเป็นด้วยดีความขัดแย้งต่างๆ ในครอบครัวก็จะไม่เกิดขึ้น หรือหากเกิดขึ้นก็มีแนวโน้มที่จะไม่มีความรุนแรงเท่าที่สมาชิกในครอบครัวขาดสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน การที่ครอบครัวจะมีสัมพันธ์ภาพที่ดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่างๆ หลายประการ

องค์ประกอบของสัมพันธ์ภาพในครอบครัว

Grandall (1980: 410-411) กล่าวว่า สัมพันธ์ภาพในครอบครัวเป็นความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ (Primary Relationship) ซึ่งมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. จำนวนของบทบาท (Number of Role) สัมพันธ์ภาพในครอบครัวมีความสัมพันธ์กันหลายบทบาท เช่น เป็นพ่อแม่ เป็นผู้สั่งสอน เป็นผู้เลี้ยงดู เป็นผู้ช่วยเหลือสมาชิกครอบครัวมีการปฏิสัมพันธ์กันหลายๆ ด้าน ทำให้เกิดความสนใจ ได้รู้จักค่านิยม ความเชื่อถือ ตลอดจนบุคลิกที่แท้จริงของกันและกัน

2. การสื่อสาร (Communication) สัมพันธ์ภาพในกลุ่มปฐมภูมิเป็นการสื่อสารแบบเปิด มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างอิสระและกว้างขวาง

3. อารมณ์ (Emotion) สัมพันธภาพในกลุ่มปฐมภูมิหรือในครอบครัวก่อรูปขึ้นจากอารมณ์ต่างๆ ระหว่างสมาชิกก่อให้เกิดความรัก ความเข้าใจ ความผูกพันรักใคร่ ความคิดถึง ความขัดแย้ง หรือความโกรธ

4. ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้สึก (Transferability) สัมพันธภาพแบบปฐมภูมิจะก่อรูปขึ้นกับบุคคลใดบุคคลหนึ่งแน่นอน ไม่สามารถที่จะถ่ายทอดไปสู่บุคคลอื่นได้ง่ายๆ เป็นปฏิสัมพันธ์กับบุคคล มีความรู้สึกผูกพันเฉพาะเจาะจงยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้

Stinnett (1980: 27-28) กล่าวถึงลักษณะครอบครัวที่มีคุณภาพ ซึ่งเป็นพื้นฐานการสรรค์สร้างสัมพันธภาพที่ดีว่ามีอยู่ 6 ประการคือ

1. ขึ้นชมคุณค่าของคนในครอบครัว โดยปกติคนทุกคนจะมีส่วนอยู่ในตัวมากมาย เมื่อคนในครอบครัวแสดงความรู้สึกแสดงการกระทำที่พึงพอใจในคนอื่นๆ ที่อยู่ร่วมในครอบครัวเดียวกัน ตระหนักถึงคุณค่าซึ่งกันและกัน คุณสมบัติเหล่านี้จะเปรียบเสมือนพื้นฐานของความอบอุ่นและความมั่นคงในครอบครัว

2. มีเวลาอยู่ร่วมกัน ทุกคนในครอบครัวได้ทำกิจกรรมหลายอย่างร่วมกัน และควรเป็นกิจกรรมที่ทุกคนพึงพอใจที่จะเข้าร่วมกัน มิใช่เป็นการบังคับหรือบังคับ

3. มีพันธะต่อความสุขและสวัสดิภาพของคนในครอบครัวร่วมกัน ครอบครัวที่มีคุณภาพมักจะมีพันธะดังกล่าวนี้สูง โดยที่แต่ละคนจะมานั่งลงพร้อมหน้าพร้อมตากัน แล้วเล่าให้คนในครอบครัวฟังถึงกิจกรรมที่วุ่นวายของแต่ละคน

4. มีการติดต่อสื่อสารกันเป็นอย่างดี มีการพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ และเป็นไปอย่างเปิดเผย มีความไว้วางใจต่อกันพอควร การนำความขัดแย้งมาพูดคุยกันไม่ปกปิดหรือเก็บไว้ในใจ ซึ่งจะช่วยให้การค้นหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาเป็นไปได้ด้วยดีสำหรับทุกคน

5. มีศรัทธาต่อศาสนา จะช่วยให้มีสติ มีความอดทนต่อกัน มีการให้อภัยต่อผู้อื่นระงับความโกรธได้ และรู้จักช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานต่อความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย

6. มีสมรรถนะจัดการกับวิกฤตการณ์ในครอบครัวได้อย่างดี คนในครอบครัวจะร่วมกันต่อสู้กับปัญหา แทนที่จะทอดทิ้งหรือแยกกันไปคนละทาง คุณสมบัตินี้จะเป็นการป้องกันปัญหาสังคมได้อย่างดี

สำหรับ Weiss (2530: 45) มีแนวความคิดว่า สัมพันธภาพที่ดีในกลุ่มสังคมประกอบด้วย ปัจจัยต่อไปนี้

1. ความใกล้ชิดสนิทสนม ทำให้บุคคลมีความรู้สึกอบอุ่น ปลอดภัย ซึ่งบุคคลในครอบครัวควรให้แก่กัน
2. การมีส่วนร่วมในสังคม เป็นการแสดงถึงความมีส่วนร่วมระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่น มีส่วนร่วมในการเป็นครอบครัวเดียวกันทำให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ข่าวสาร ความคิด ความชื่นชมซึ่งกันและกัน
3. พฤติกรรมการดูแลรับผิดชอบ เช่น บิดา มารดา คุณแม่ที่ขี้ยังเด็ก บุตรวัย ผู้ใหญ่ดูแลบิดามารดาที่สูงอายุ ผู้ที่แข็งแรงดูแลผู้ที่อ่อนแอกว่า
4. การยอมรับ ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีความสามารถทำการต่างๆ ตามความเหมาะสม ซึ่งบทบาทนี้อาจเป็นบทบาทในครอบครัว หรืออาชีพ การยอมรับทำให้ผู้ได้รับเกิดความมั่นใจ
5. การช่วยเหลือ เป็นการช่วยเหลือแบ่งปันกันในเรื่องต่างๆ บุคคลที่มีความสัมพันธ์กันพึงให้แก่กัน

นอกจากแนวคิดสัมพันธภาพในครอบครัวดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีผู้วิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ อีกมากมาย เช่น บุญประคอง ภาณุรัตน์ (2531) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความไม่มั่นคงในชีวิต สมรส อุบลรัตน์ พิชญ์ชยะนันท์ (2531) ศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตสมรส เป็นต้น สามารถนำมาสรุปได้ว่าองค์ประกอบทางสัมพันธภาพในครอบครัวซึ่งในที่นี้หมายถึง สัมพันธภาพระหว่างบิดา มารดา และบุตร ได้แก่ ประสิทธิภาพของการสื่อสาร ความขัดแย้งในครอบครัว ความสัมพันธ์ทางเพศ ความเป็นเพื่อนคู่ชีวิต ความสมานฉันท์ทางบทบาท และความเสียเปรียบสัมพัทธ์

1. ประสิทธิภาพของการสื่อสาร

ประสิทธิผลของการสื่อสาร หมายถึง การที่คู่สมรสสื่อสารระหว่างกันเข้าใจได้ตรงกัน มีการเปิดเผยตนเองระหว่างคู่สมรส และเป็นผู้ฟังที่ดี (อุบลรัตน์, 2531: 32) ความชัดเจน ความกระฉ่างแจ้ง ของการติดต่อสื่อสารจะมีผลดีต่อสัมพันธภาพในครอบครัว ซึ่งจะเกิดขึ้นได้หากมีการพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ ตระหนักถึงความรู้สึก และความเข้าใจในสิ่งที่จะพูดต่อสมาชิกในครอบครัว คำนึงถึงความรู้ของกันและกัน มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างเปิดเผย เมื่อมีเรื่องขัดแย้งจะ

นำความขัดแย้งมาพูดคุยกัน ไม่ปกปิดไว้ พยายามหาทางเลือกทางแก้ไขที่ดีที่สุดสำหรับทุกคน นอกจากนี้ยังควรมีการใช้กลวิธีในการติดต่อโดยไม่ใช้ภาษาพูด (Non-Verbal) อย่างได้ผลดี สิ่งเหล่านี้จะทำให้สัมพันธภาพในครอบครัวมีความราบรื่นและมั่นคง

2. ความขัดแย้งในครอบครัว

ความขัดแย้งในครอบครัว หมายถึง การคิดหรือการแสดงออกในเรื่องต่างๆ ที่ไม่สามารถตกลงกันได้ เช่น การใช้อำนาจในการตัดสินใจ การคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับ การโต้แย้ง การดำเนินคดียื่น ตลอดจนการทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน (บุญประครอง, 2531: 28) ซึ่งความขัดแย้งในบทบาทจะนำไปสู่การจบความสัมพันธ์ที่ดีถ้าคู่สมรสไม่มีความเข้าใจกัน หรือหาทางเลือกที่ดีในการแก้ปัญหาไม่ได้ นอกจากนี้ การออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยา ก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งได้เนื่องจากทำให้เกิดความบกพร่องในการปฏิบัติหน้าที่ในครอบครัว เช่น การมีเวลาให้กับครอบครัวน้อยลง หรือให้ความสำคัญในตัวคู่สมรสน้อยลง เป็นต้น ความขัดแย้งดังกล่าวจึงอาจนำไปสู่ความไม่มั่นคงในสัมพันธภาพที่ดีของครอบครัวได้

3. ความสัมพันธ์ทางเพศ

ความสัมพันธ์ทางเพศ หมายถึง การที่ชายหญิงมีปฏิสัมพันธ์กัน หรือร่วมกันแสดงกิจกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการด้านชีวภาพ (มยุรี, 2533: 57) ความสัมพันธ์ทางเพศเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญมากต่อชีวิตสมรส เป็นกิจกรรมที่สังคมสนับสนุน และสามีภรรยาที่พอใจที่จะกระทำเช่นนั้น (ก่อ, 2519: 137) ดังนั้น การอยู่ร่วมกันของสามีภรรยาต้องมีความสัมพันธ์ทางเพศต่อกันอันเป็นจุดประสงค์หนึ่งของการแต่งงาน ความสัมพันธ์ทางเพศนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ความต้องการทางเพศ ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องเพศ เวลาที่มีให้แก่กันในเรื่องเพศ ซึ่งคู่สมรสอาจมีความกลมกลืนหรือขัดแย้งกันได้ ถ้าขัดแย้งกันปัญหาต่างๆ ก็จะตามมา ในกรณีนี้ถ้าสามีภรรยาปรับตัวเข้าหากัน ปัญหาข้อขัดแย้งก็จะลดน้อยลง และช่วยให้คู่สมรสมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ในทางตรงกันข้ามถ้าคู่สมรสปรับตัวเข้าหากันไม่ได้ หรือละเลยต่อปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ก็อาจเป็นเหตุให้ต่างฝ่ายต่างหันเหไปสู่บุคคลที่ให้ความเอาใจใส่แทนได้ (กมล, 2534: 122) ซึ่งสาเหตุเหล่านี้สามารถนำไปสู่ปัญหาสัมพันธภาพในครอบครัวได้ทั้งสิ้น

4. ความเป็นเพื่อนคู่ชีวิต

ความเป็นเพื่อนคู่ชีวิต หมายถึง การที่คู่สมรสทำกิจกรรมร่วมกันในเวลาว่างซึ่งครอบคลุมถึงกิจกรรมต่างๆ ภายในครอบครัว (อุบลรัตน์, 2531: 32)

ในปัจจุบันการกลายสภาพเป็นอุตสาหกรรม และการกลายเป็นเมือง ทำให้สังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมเมืองไม่ต่างจากครอบครัวตะวันตกนัก การเปลี่ยนแปลงแบบแผนความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และการแยกออกมาเป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งเป็นอิสระจากเครือญาติ และการแยกตัวของสังคมของครอบครัวในเมือง ทำให้คู่สมรสกลายเป็นเพื่อนที่มีความสำคัญต่อกัน และเป็นบ่อเกิดของการค้าจุนทางด้านภาวะอารมณ์ และสังคมของบุคคล ความเป็นเพื่อคู่ชีวิตจึงเป็นกระบวนการเสริมสร้างด้านความสัมพันธ์ของคู่สมรส

5. ความสมานฉันท์ทางบทบาท

ความสมานฉันท์ทางบทบาท หมายถึง การที่คู่สมรสมีความคิดเห็นตรงกันกับสิ่งที่ฝ่ายหนึ่งคาดหวัง หรือต้องการให้อีกฝ่ายหนึ่งปฏิบัติตามบทบาทใดบทบาทหนึ่ง (จันทรพีธู, 1531: 61) ซึ่งเมื่อชายหญิงเข้าสู่ชีวิตสมรสแล้ว ต่างฝ่ายต่างต้องเรียนรู้เกี่ยวกับความคาดหวังทางบทบาทของกันและกัน เช่น การที่ภรรยาเพิ่มบทบาทของตัวเองในการทำงานเชิงเศรษฐกิจ และบทบาทของสามีในการแบ่งรับภาระงานบ้านจากภรรยา หากคู่สมรสมีความคาดหวังทางบทบาทที่สอดคล้องกัน ก็จะทำให้เกิดความปรองดองกัน แต่หากคู่สมรสไม่สามารถทำให้ความคาดหวังในเรื่องบทบาทของแต่ฝ่ายสอดคล้องกันก็จะเป็นผลทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ ซึ่งการขัดกันไม่ว่าจะเป็นกรณีใดๆ จะนำไปสู่ความไม่ราบรื่น หรือสัมพันธ์ภาพที่ไม่ดีในครอบครัวได้ทั้งสิ้น

6. ความเสียเปรียบสัมพัทธ์

ความเสียเปรียบสัมพัทธ์ หมายถึง ความรู้สึกของสามีหรือภรรยา อันเป็นผลจากการนำเอาสภาพชีวิตการแต่งงานของตนเองไปเปรียบเทียบกับดีหรือค้อยกว่าชีวิตของคู่สมรสอื่นๆ (อุบลรัตน์, 2531: 31) ซึ่งความรู้สึกลักษณะนี้จะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลนั้นใช้ใครหรือกลุ่มใดเป็นกลุ่มเปรียบเทียบหรือเป็นหลักมาตัดสิน ถ้าคู่สมรสมีความเสียเปรียบสัมพัทธ์น้อย น่าจะมีความพอใจในชีวิตสมรสสูงหากคู่สมรสมีความเสียเปรียบสัมพัทธ์มาก น่าจะมีความพอใจในชีวิตสมรสต่ำ ความพอใจในชีวิตสมรสจะมีผลกระทบโดยตรงต่อสัมพันธ์ภาพในครอบครัว

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า คุณภาพของสัมพันธ์ภาพในครอบครัวเป็นผลมาจากการผสมผสานองค์ประกอบ และเป็นหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวที่ต้องทำให้การผสมผสานนั้นสอดคล้องกลมกลืนกัน

นอกจากองค์ประกอบดังกล่าวที่ใช้เป็นกรอบในการศึกษาแล้ว ภูมิหลังบางประการของประชากรก็ยังคงมีส่วนทำให้ระดับสัมพันธภาพในครอบครัวดีขึ้นหรือเลวลงได้ ตัวแปรเกี่ยวกับภูมิหลังทางประชากรที่ผู้ศึกษาเลือกใช้ในการศึกษาคั้งนี้ ได้แก่

1. การศึกษา ในบุคคลที่มีวุฒิการศึกษาที่ต่างกันออกไป อาจมีผลต่อสัมพันธภาพในครอบครัวได้ กล่าวคือ ผู้ที่มีวุฒิการศึกษาสูงจะเป็นผู้ที่มีความรู้มากกว่ามีความคิดอ่านกว้างไกลกว่าสามารถมองหาทางเลือกได้มากกว่าผู้ที่มีการศึกษาค่ำ (Alan, 1979: 605-606)
2. ระยะเวลาแต่งงาน การที่คู่สมรสอยู่ด้วยกันนานๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับความคาดหวังที่มีต่อกัน อาจทำให้ทั้งสองฝ่ายพยายามปรับตัว ปรับความคาดหวังทางบทบาทให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ระยะเวลาจึงน่าจะมีผลต่อสัมพันธภาพในครอบครัว
3. จำนวนบุตร การที่คู่สมรสมีภาวะต้องเลี้ยงดูบุตรหลายคน จะทำให้รู้สึกว่ามีเวลาน้อยลงที่จะกระทำกิจกรรมอย่างอื่น และรู้สึกเสียเปรียบหรือด้อยกว่าเมื่อนำชีวิตไปเทียบกับผู้อื่น อาจทำให้เกิดปัญหาทางอารมณ์ และนำไปสู่ปัญหาสัมพันธภาพในที่สุด
4. รายได้ การที่ครอบครัวมีรายได้มากน่าจะทำให้ครอบครัวมีสัมพันธภาพดีกว่าครอบครัวที่มีรายได้น้อย เป็นความจริงที่ว่าคู่สมรสที่ประสบความล้มเหลว และการไม่มีความสุขในครอบครัวนั้น ส่วนใหญ่เป็นเพราะปัญหาทางเศรษฐกิจ (วรรณภา, 2530: 32-33) เมื่อรายได้ไม่เพียงพอกับความต้องการจึงนำมาซึ่งความขัดแย้งไม่ลงรอยกัน
5. อายุ อุปสรรคอย่างหนึ่งของการอยู่ร่วมกันคือ อายุ คู่สมรสที่มีอายุต่างกันมากๆ อาจทำให้สัมพันธภาพในครอบครัวไม่ราบรื่นเท่าที่ควร เพราะเมื่อวัยต่างกันประสบการณ์ก็ย่อมต่างกัน ไม่สามารถเป็นคู่คิดที่ดีแก่กันและกันได้ อีกทั้งวัยต่างกันยังทำให้มีความต้องการต่างกัน การได้มาซึ่งความต้องการของตนเอง ในขณะที่อีกฝ่ายต้องฝืนใจตามยอมทำให้เกิดความเบื่อหน่าย และนำไปสู่การหย่าร้างในที่สุด เพราะการฝืนใจจะทำได้ในช่วงเวลาเพียงไม่นานเท่านั้น
6. ลักษณะการทำงานของคู่สมรส การที่สามีภรรยา มีลักษณะการทำงานที่คล้ายกัน เวลาการทำงาน และเลิกงานพร้อมกัน อาจทำให้คู่สมรสมีความเข้าใจธรรมชาติของการทำงาน และทราบความจำเป็นของอีกฝ่ายหนึ่งมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังมีเวลาให้แก่กันและกันมากขึ้นด้วย

การสื่อสารภายใต้ความเครียด

ยามที่ความเครียดมาเยือน สามิและภรรยาไม่ควรขาดการสื่อสารต่อกัน สามิและภรรยาควรปรึกษาหารือกันได้ในปัญหาที่แต่ละฝ่ายกำลังเผชิญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่ครอบครัวต้องเผชิญร่วมกัน ดังนั้นทั้งสองฝ่ายจะต้องปฏิบัติตัวดังนี้

“ยุติ” การเงิบเงียบ เก็บตัว

การแต่งงานเปรียบเสมือนการรวมเป็น “คนเดียวกัน” จากการตกลงปลงใจจะใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ดังนั้นปัญหาของสามิจึงเหมือนปัญหาของภรรยา ปัญหาของภรรยา ก็เช่นเดียวกันที่ต้องกลายเป็นปัญหาของสามิ ดังนั้นเราจึงไม่ควรที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะต้องแบกรับปัญหาอยู่เพียงลำพัง หรือปล่อยให้ฝ่ายต่อสู้กับปัญหาอย่างโดดเดี่ยว โดยที่เราไม่ให้ความสนใจ แต่จำเป็นที่เราจะต้องปรึกษาหารือกับอีกฝ่ายหนึ่งในเรื่องความอึดอัดในใจ ความเครียดที่ตนต้องเผชิญ การสื่อสารเช่นนี้จะทำให้เราได้รับกำลังใจจากคนรักและทำให้เรารู้ว่า “เราไม่ได้อยู่เพียงลำพัง”

อย่างไรก็ตามในสภาพความเป็นจริง สามิหลายคนมักสื่อสารด้วยคำพูดไม่เป็นหรือเขาอาจคิดว่าไม่อยากให้ครอบครัวต้องแบกรับความเครียดที่เขาต้องเผชิญจึงมักไม่สื่อสาร ดังนั้นภรรยาต้องเป็นผู้คอยสังเกตอาการที่ผิดปกติ อาทิ เงียบขรึม ทานอาหารน้อย นอนไม่หลับ แม้กระทั่งความป่วยไข้ผิดปกติ หรือความโมโหจนเฉยง่าย ๆ ภรรยาซึ่งเป็นมิตรที่ใกล้ชิดที่สุดควรมีความเข้าใจและสื่อสารด้วยความละมุนละม่อม โดยไม่สร้างความตึงเครียดแก่เขามากกว่าเดิม ภรรยาสามารถสื่อสารต่อสามิด้วยการปรนนิบัติดูแลอย่างดีมากยิ่งขึ้น การยิ้มให้กำลังใจ การส่งสายตาที่แสดงความรักห่วงใย การจัดเตรียมอาหารที่เขาชอบรับประทาน สิ่งเหล่านี้จะเป็นการสื่อสารโดยทางอ้อมที่ช่วยบรรเทาความเครียดของเขาจนกระทั่งเขาสามารถเปิดใจเล่าปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ให้ภรรยาได้รับรู้ด้วยความไว้วางใจ

“ยุติ” การใช้ความรุนแรงเข้าฟาดฟัน

“ต่างคนต่างแข็ง ไม่มีใครยอมอ่อนข้อต่อกัน บ้านก็คงไม่ต่างอะไรกับสนามรบ” การยุติความเครียดด้วยการแสดงความรุนแรงต่อกันและกัน ไม่สามารถเป็นการกำจัดความเครียดได้ แต่

ทว่าเป็นการขยายความเครียดให้ลุกลามใหญ่โต จนกลายเป็นปัญหาเรื้อรังระหว่างสามีและภรรยา และในทางกลับกันการขาดการสื่อสาร การขาดการสนทนา และการขาดการแสดงความรัก ความรู้สึกต่อกัน ก็ไม่สามารถปกปิดหรือจัดการกับความเครียดได้เช่นกัน การตั้งคำถามเข้าซึ่งผู้หรือแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมาอาจจะไม่ใช่วิธีที่ดีเสมอไป ดังนั้นเมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีความเครียด ผิดปกติด้วยสาเหตุใดก็ตาม อีกฝ่ายต้องสามารถควบคุมอารมณ์และสถานการณ์ได้ กล่าวคือ แทนที่จะตอบสนองการแสดงออกของความเครียดของอีกฝ่ายอย่างก้าวร้าว หรือประชดประชัน เราควรตอบสนองด้วยความเข้าใจและการให้อภัยเสมอ

“ยุติ” ความน้อยอกน้อยใจอีกฝ่ายหนึ่ง

“งอนแต่พองามก็งามดี งอนเกินพอดีก็เกินงาม” หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความทุกข์ข่มขู่ ต้องการให้อีกฝ่ายเข้ามาปลอบโยนให้กำลังใจ แต่หากอีกฝ่ายไม่ได้ตอบสนองตามที่ต้องการก็อาจเกิดความน้อยใจ โดยเฉพาะภรรยา มักจะน้อยใจสามีเพราะธรรมชาติผู้ชายจะเป็นคนที่ไม่ไวต่อความรู้สึกมากเท่าผู้หญิง บางครั้งเขาอาจจะไม่ทันได้สังเกตเห็นความทุกข์ของภรรยา สิ่งที่ภรรยาควรทำก็คือ ไม่ควรมีทิฐิหรือน้อยอกน้อยใจ เพราะความรู้สึกเหล่านี้สามีไม่มีความละเอียดอ่อนที่จะเข้าใจได้ ภรรยาควรรหาโอกาสที่จะพูดคุยปรึกษากับสามี บอกเล่าให้เขาฟังอย่างเปิดใจ สามีจะมีความยินดีที่ภรรยาให้ความไว้วางใจแก่เขา และจากการสื่อสารเช่นนี้สามีจะเรียนรู้ที่จะเข้าใจภรรยาได้มากขึ้น ทุกวัน ๆ

เมื่อเผชิญกับความเครียด สามีและภรรยาต้องไม่ขาดการสื่อสารต่อกัน และยิ่งกว่านั้น ควรสื่อสารกันด้วยความรัก ด้วยความเห็นอกเห็นใจ ด้วยความเป็นมิตรให้มากขึ้น เพราะคงไม่มีใครอยากรับแรงกดดันอะไรด้วยตัวเขาเพียงลำพัง หากเพียงรู้ว่ามีส่วนร่วมทุกข์ร่วมสุขก็สามารถบรรเทาความเครียดลงไปได้ ด้วยการสื่อสารลักษณะนี้จะช่วยให้ครอบครัวของท่านสามารถเผชิญสถานการณ์และวิกฤตต่างๆ ได้อย่างดี และเป็นครอบครัวที่ประสบความสำเร็จและมีความสุขได้ในที่สุด

แนวคิดผลกระทบของวิกฤตการณ์เศรษฐกิจไทย

วิกฤตการณ์ครั้งนี้เป็นวิกฤตการณ์เศรษฐกิจอย่างแท้จริงในรอบ 70 ปี ไม่เคยเจอมาก่อน ก่อนอื่นเราต้องทบทวนแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจไทยเป็นเบื้องต้นแรก ในปี ค.ศ.1984 ปรัชญาการณที่

เกิดที่สหรัฐอเมริกา การปล่อยให้อัตราดอกเบี้ยลอยตัว กว่าจะรู้ก็อีก 10 ปี เราจึงรู้ว่าโลกาภิวัตน์ การเงินเสรีคืออะไร

ในปี 1985 ได้เกิดมหัศจรรย์ของอัตราแลกเปลี่ยนได้ซื้อดอลลาร์ 1 ดอลลาร์ เป็น 120 เยน ต่อ 1 ดอลลาร์ ทำให้กำลังซื้อของญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นอีกเท่าตัว ซึ่งมีผลในภายหลังต่อการกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทย เพราะไทยได้เปรียบในด้านทำเล ซึ่งประเทศเพื่อนบ้านของเรามีเงื่อนไขไม่ดีเท่าเรา ทำให้ต่างชาติหลังไหลเข้ามาลงทุน ก่อนที่ทุนของญี่ปุ่นจะเข้ามาในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เราประสบปัญหาช่องว่างระหว่างเงินออมและเงินลงทุน ประกอบกับมีแนวคิดชาตินิยมปฏิเสธการเข้ามาลงทุนของต่างชาติ เช่นเดียวกับเวียดนามและลาตินอเมริกา ซึ่งสุดท้ายก็ยอมรับความคิดใหม่ ยอมรับบทบาทบริษัทข้ามชาติ เงินทุนต่างชาติที่เข้ามาช่วงนั้นถมช่องว่างการเข้ามาของญี่ปุ่นทำให้การลงทุนและเศรษฐกิจของไทยขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ก่อนที่ญี่ปุ่นจะมาลงทุนในไทย โครงสร้างเศรษฐกิจไทยประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1 ใน 3 เป็นรัฐวิสาหกิจ, 1 ใน 3 เป็นบริษัทข้ามชาติ, อีก 1 ใน 3 เป็นอุตสาหกรรมเบาและการเงิน 10 กว่าปีที่ผ่านมา ทุนของไทยที่มีบทบาท ความมั่นใจ และเป็นเอกเทศคือทุนธนาคาร ซึ่งเกิดจากทุนเชื้อสายจีน ในช่วง 4 กว่าปีที่ผ่านมา

โลกาภิวัตน์ นโยบายการเงินและความหมายคือ แสวงหากำไรที่พื้นที่อำนาจของรัฐ ระบบทุนนิยมโลกเกิดปรากฏการณ์เงินด้นโลก โดยมาจากกำไรการค้าน้ำมัน อีกช่วงหนึ่งญี่ปุ่นค้ากำไรเกินควรอยู่ 30 ปี ถูกคุมชะเป็นรูปพันธบัตรปล่อยกู้ให้กับประเทศโลกที่ 3 เป็นหนี้สินของประเทศโลกที่ 3 จนเกิดวิกฤตต่างๆ เงินของระบบทุนนิยมต้องหาทางออกการปล่อยกู้ในที่ที่ปล่อยกู้ได้ คราวนี้เกิดคนหัวใสพบว่าระบบเงินของเราใช้ระบบตะกร้าเงินที่อิงกับดอลลาร์ การเปิด BIBF ทำให้เงินทุนระยะสั้นจำนวนมากมาปล่อยกู้ระยะยาวในภาคธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ หากำไรจากส่วนต่างๆ ของอัตราดอกเบี้ยภายในประเทศ เพราะอัตราดอกเบี้ยของเราได้รับการปกป้องจากดอกเบี้ยที่คงที่

ด้านหนึ่งเขาให้เปิดเสรีทางการเงินเราก็เปิด แต่เรากลับไม่ให้อัตราแลกเปลี่ยนลอยตัวซึ่งถ้าทำอย่างนั้นจะไม่เกิดปัญหา แต่ธนาคารแห่งประเทศไทยก็ไม่ทำ โดยไม่ตระหนักถึงปัญหาและคาดไม่ถึงที่มาของหาชนะ อันเกิดจากความไม่สมดุลดังกล่าวเบื้องต้น

BIBF เราควรนำมาเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีและแก้ปัญหาคุณภาพของคน แต่กลับไปลงทุนในภาคอสังหาริมทรัพย์ นักธุรกิจต่างๆ ล้วนกระโจนเข้าวงการอสังหาริมทรัพย์เพราะคาดหวังจะได้

เงินเร็ว นักธุรกิจไทยได้ขายจิตวิญญาณ ขอมรับรูปแบบการสะสมความมั่งคั่งแบบใหม่โดยไม่ตระหนักถึงความน่ากลัวของมัน ส่วนหน่วยงานของรัฐก็ไม่มีความสามารถบริการ BIBF รับ BIBF มาขณะที่องค์กรธนาคารแห่งประเทศไทยไม่มีความพร้อม

ปัจจุบันสังคมไทยต้องเผชิญหายนะทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ คงไม่ผิดนักที่จะกล่าวว่า หายนะนี้สะท้อนถึงความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงของรัฐบาลไทย และยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา และที่สำคัญ หายนะนี้สะท้อนถึงความอับจนของภูมิปัญญาไทย ชนชั้นนำไทย ความอับจนนี้มีรากฐานมาจากวิถีทรรศน์แบบมิตติเดิยของชนชั้นนำไทย ที่มองโลกในกรอบเศรษฐกิจระดับประเทศ และมองแต่ด้านดีของการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และพัฒนาการแบบทุนนิยม

เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์ก่อตัวขึ้น ชนชั้นนำไทยจึงตอบรับด้วยความชื่นชมและยินดีเป็นอย่างสูง โรคคั่งกระแสโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีสมัยใหม่ และวัฒนธรรมตะวันตกได้แพร่ระบาดไปทั่วทั้งแผ่นดิน กลุ่มปัญญาชน ชนชั้นนำออกมาตอบรับและป่าวประกาศว่า ถ้าเราตามกระแสพัฒนาแบบทุนนิยม ประเทศไทยจะกลายเป็นชาติที่รุ่งเรืองในศตวรรษที่ 21 อย่างไม่ต้องสงสัย

ความกระหายอยากที่จะรุ่งเรืองผลึกสังคมไทยสู่วิกฤต เป็นวิกฤตที่เกิดจากความคั่งอำนาจของตลาดเสรีที่ยิ่งใหญ่ และคั่งไคล้ที่จะตามโลกให้ทัน (โลกานุวัตร) ไม่มีใครกล้าสรุปว่าโลกาภิวัตน์ ก็คือกระบวนการในการปล้นโลกครั้งใหม่ของทุนไร้พรมแดนข้ามชาติ

การปล้นโลกนี้ได้เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นแล้ว ตั้งแต่โลกก้าวเข้าสู่ยุคจักรวรรดินิยม แต่ยุคปัจจุบันกระบวนการปล้นสังคมไทยกลับทำได้อย่างแนบเนียนกว่ามาก แนบเนียนจนกระทั่งนักวิชาการ นักธุรกิจไทยจำนวนมากหลงเพื่อไปกับกระแสโลกาภิวัตน์

กล่าวอย่างสรุป คือ วิกฤตสังคมไทยที่เราเห็นในปัจจุบันก็คือ ผลโดยตรงของการคกอยู่ภายใต้การครอบงอมของโลกของทุนไร้พรมแดน ซึ่งทำให้ประเทศไทยปัจจุบันเผชิญวิกฤตหลายๆ ด้านในเวลาเดียวกัน

1. วิกฤตทางเศรษฐกิจ (การระเบิดของฟองสบู่ ปัญหาเงินเฟ้อ และวิกฤตเงินตรา)
2. วิกฤตทางการเมือง (ระบบธนาธิปไตยทางการเมือง การซื้อเสียงและการปล้นชาติผ่านอภิมหาโครงการ) ผลระยะยาวคือ ปัญหาหนี้สินของประเทศที่มีแต่เพิ่มขึ้น
3. วิกฤตวัฒนธรรม (การหลงใหลในวัฒนธรรมตะวันตก และความน่าเฟะทางวัฒนธรรม)

ธรรมเนียม Hollywood) บ้าบริโภคนิยม คลั่งสินค้าต่างประเทศ คลั่งการศึกษาในต่างประเทศ คลั่งเทคโนโลยี คลั่งความทันสมัย

ผลกระทบจากวิกฤตการณ์เศรษฐกิจ

สถานการณ์เศรษฐกิจที่วิกฤตในขณะนี้ มีผลกระทบในทางลบต่อประชาชนที่ยากจนอย่างรุนแรงยิ่งกว่าภาคธุรกิจ หรือภาครัฐ นโยบายการพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโต มุ่งเน้นการบริโภคนิยมบังคับให้ประชาชนต้องพัฒนาตนเองทั้งด้านวิถีชีวิตและวิถีการผลิตไปตามกระแสทุนนิยม ที่พึ่งพาสินค้าและทุนภายนอกชุมชน สังคม และประเทศ

ทรัพยากรป่าไม้ น้ำ แร่ธาตุ และแรงงานจาก “ชนบท” ได้ถูกนำไปใช้เพื่อการขยายตัวและเป็นทุนราคาถูกให้กับภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมในเมือง ในขณะที่เมืองเจริญก้าวหน้าเกษตรกรรมกลับยิ่งยากจน เนื่องจากไม่มีที่ดินทำกิน หรือไม่มีเอกสารสิทธิ์ มีการชะล้างพังทลายของดินทำให้ดินขาดคุณภาพ พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว เกิดความไม่สมดุลของระบบนิเวศ การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร การขัดแย้งแย่งชิงทรัพยากรระหว่างภาคเกษตรและอุตสาหกรรม ฯลฯ ทำให้ประชาชนในชนบทและในชุมชนแออัดในเมืองที่กำลังเดือดร้อนอยู่แล้ว ยิ่งมาเจอวิกฤตทางเศรษฐกิจของประเทศเข้าอีกก็ยิ่งทำให้พวกเขาเผชิญศึกหนักจนแทบจะล้มละลายทั้งทางเศรษฐกิจและความหวังในชีวิต

ปัญหาและผลกระทบต่อผู้บริโภคทั้งในเมืองและชนบท

ค่าครองชีพสูงขึ้น

การประกาศค่าเงินบาทลอยตัวตั้งแต่วันที่ 2 กรกฎาคม 2540 เป็นต้นมา ค่าเงินบาทลดลงมาเป็นลำดับจาก 1 ดอลลาร์เท่ากับ 27 บาท มาเป็น 1 ดอลลาร์เท่ากับ 38 บาท ในวันที่ 3 กันยายน 2540 หลังจากนั้นก็ทรงตัวอยู่ระดับ 36-39 บาท ในช่วงปลายเดือนตุลาคม ค่าเงินบาทลดลงประมาณ 50% เพียงระยะเวลาแค่ 3 เดือน รัฐบาลขึ้นภาษีมูลค่าเพิ่มจาก 7% เป็น 10% ในวันที่ 16 สิงหาคม 2540 มีผลทำให้สินค้าอุปโภค บริโภคสูงขึ้นไม่ต่ำกว่า 10-15% แม้สินค้าที่ไม่อยู่ในข่ายภาษีมูลค่าเพิ่มก็มีราคาสูงขึ้น ไปด้วย เพราะการขึ้นค่าน้ำมันของบริษัทต่างๆ เนื่องจากค่าเงินบาทลดลงทำให้ค่า

ขนส่งสูงขึ้น ซึ่งกลายเป็นต้นทุนของสินค้าที่ถูกผลกระทบให้แก่ประชาชนต้องแบกรับเพิ่มขึ้นไปด้วย ในขณะที่รัฐวิสาหกิจก็ผลักดันให้ประชาชนจ่ายภาษีมูลค่าเพิ่ม 10% สำหรับค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์อีก การที่รัฐบาลตัดสินใจเพิ่มภาษีมูลค่าเพิ่มเป็น 10% ตามข้อตกลงที่มีกับกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) โดยมุ่งหวังที่จะหารายได้เข้ารัฐ และเพื่อลดการบริโภคของประชาชนเป็นการรัดเข็มขัดและสกัดเงินเฟ้อนั้นเป็นการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อคนจนมากที่สุด ความจริงแล้วรัฐน่าจะหารายได้จากการเก็บภาษีมรดก ภาษีทรัพย์สิน และภาษีฟุ่มเฟือยต่างๆ มากกว่า เพราะการขึ้นภาษีมูลค่าเพิ่มทำให้ข้าวของทุกอย่างรวมทั้งของใช้จำเป็นแพงขึ้น และยังกลับส่งเสริมเงินเฟ้อ

ประชาชนมีรายได้ลดลง

สำหรับคนที่มียาได้ประจำ เมื่ออัตราเงินเฟ้อของเดือนสิงหาคมและกันยายน 2540 ได้เพิ่มขึ้นเป็น 6.6% และคาดว่าจะเพิ่มเป็น 10% กว่าภายในสิ้นปีนี้ และมีแนวโน้มเป็น 15% ในปี 2541 ทำให้รายได้ที่แท้จริงของประชาชนลดลงไปทันที ธุรกิจเอกชนจำนวนมาก เช่น ธุรกิจสื่อมวลชน บริษัทโฆษณา บริษัทก่อสร้างิมทรัพย์ ฯลฯ อยู่ในภาวะขาดทุน ขาดสภาพคล่องทางการเงิน ทำให้มีการเลิกจ้างงาน ลดเงินเดือน ลดสวัสดิการ ตามตัวเลขของกรมแรงงานมีคนถูกเลิกจ้างงานไปแล้ว 24,000 คน แต่ตามประมาณการภาคเอกชนและนักวิชาการ ประมาณการว่าไม่ต่ำกว่า 5 หมื่นคน และคาดว่าจะมีคนว่างงานถึง 1 ล้านกว่าคนในสิ้นปีนี้ นี้ยังไม่รวมธุรกิจย่อยๆ ที่ล้มละลายผู้ประกอบการที่ว่างงานด้วย

เกษตรกรที่ประสบปัญหาแบบนี้จะไปที่ไหน ส่วนหนึ่งคือไปอยู่ในเมือง ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในเมืองที่มีอุตสาหกรรมการผลิตหรือการบริการมากๆ บางส่วนก็ไปทำงานต่างประเทศ ที่เลวร้ายที่สุดคือการไปทำอาชีพที่เสี่ยงต่อการขายบริการทางเพศ หรือไปเป็นโสเภณีเลย บางส่วนที่ไปเป็นกรรมกร ก็ไม่สามารถมีสิทธิมีเสียงในการต่อรองค่าแรงได้ เช่น ลูกจ้างในเรือประมง หรือกรรมกรก่อสร้าง ซึ่งมีโอกาสถูกโกงค่าแรงสูง

อีกส่วนหนึ่งคือคนจนเมือง ส่วนใหญ่มาจากชนบทที่เศรษฐกิจล่มสลายไปแล้ว คนจนในเมืองก็ยังคงถูกขูดรีด ไม่ว่าจะทำงานอะไรก็ตามก็จะได้รับค่าแรงเพียงพอที่จะอยู่ได้เท่านั้น หรืออย่างน้อยกว่านั้น แต่จะไม่มีเงินสะสมมากพอสำหรับซื้อหรือต่อเค็มบ้าน สำหรับซื้ออาหารดีๆ หรือซื้อนมเลี้ยงลูกได้ คนจนในเมืองจะเป็นผู้ใช้แรงงาน ผู้ค้ารายย่อย หาบเร่ สิ่งที่คนจนเมืองต้องต่อสู้ คือ

เรื่องค่าครองชีพ ซึ่งในประเทศไทยไม่เคยลดลง ในขณะที่เดียวกันก็ไม่มีอำนาจในการต่อรองค่าจ้างแรงงานอีกด้วย

ลักษณะที่น่าสังเกตที่สุดประการหนึ่งในวิกฤตเศรษฐกิจนี้ก็คือ การนำผู้หญิงเข้ามาในภาคอุตสาหกรรม ความก้าวหน้าดังกล่าวมีนัยสำคัญสำหรับสถานะและบทบาทของผู้หญิง สัดส่วนของแรงงานผู้หญิงที่เป็นหญิงซึ่งเข้ามาเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างสังเกตเห็นได้ ด้วยอัตราที่มากกว่าร้อยละ 76.3 การเข้าร่วมดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นอัตราที่สูงที่สุดในโลก ตัวอย่างเช่น สูงกว่าฮ่องกง (ร้อยละ 48.6) ญี่ปุ่น (ร้อยละ 48.6) และเกาหลีใต้ (ร้อยละ 44.9)

ประเทศไทยมีอัตราการเติบโตทั้งในผลผลิตจากภาคอุตสาหกรรมและการจ้างงานที่เร็วที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งอัตราการเพิ่มอย่างรวดเร็วของแรงงานหญิงในภาคการผลิตเพื่อการส่งออก สินค้าส่งออกส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ผลิตพื้นฐานมาจากแรงงานหญิง จนมีนักวิเคราะห์คนหนึ่งกล่าวว่า ในประเทศด้อยพัฒนา “อุตสาหกรรมในช่วงหลังสงครามมีผู้หญิงเป็นหัวหน้ามากพอๆ กับที่มีการส่งออกเป็นหัวหน้า” ดังนั้นการเติบโตอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกได้ก่อให้เกิดความต้องการผู้หญิงที่ค่าแรงต่ำและถูกเอาเปรียบได้ง่าย ทั้งยังทำให้การจ้างผู้หญิงในภาคอุตสาหกรรมมีอัตราการเติบโตอย่างรวดเร็ว จำนวนของแรงงานหญิงขึ้นอยู่กับว่าอยู่ในภาคการผลิตประเภทไหน เริ่มตั้งแต่ร้อยละ 50 ถึงร้อยละ 95 ผู้หญิงจะกระจุกตัวในภาคอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกที่สำคัญ เช่น เสื้อผ้าและรองเท้า ซึ่งร้อยละ 78.8 เป็นแรงงานหญิงทั้งหมด เช่น อุตสาหกรรมทอผ้า (ร้อยละ 95) สินค้าเครื่องหนัง (ร้อยละ 100) เครื่องประดับ (ร้อยละ 52.2) และอุตสาหกรรมอาหาร (ร้อยละ 51.1)

ซึ่งจากตัวเลขดังกล่าวมีผลกระทบต่อภาคสังคม อันหมายถึงวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ และทุกๆ อย่างที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต เมื่อภาคเศรษฐกิจล่มสลาย และภาคการเมืองไร้ซึ่งอำนาจต่อรอง ภาคสังคมในชนบทก็จะเป็นผลสะท้อนของสองภาคนี้ นั่นคือ มีการล่มสลายของสถาบันครอบครัวในชนบทจำนวนมาก และยังรุนแรงมากขึ้นในยุค IMF เมื่อก่อนพ่อไปทำงานข้างนอก แม่ยังอยู่กับลูก แต่ขณะนี้พ่อแม่ไปคนละทาง เหลือเด็กอยู่กับตา ยาย ดังนั้น เวลาคนจนมาชุมนุมจึงมีแต่คนเฒ่าคนแก่ เพราะคนหนุ่มสาวต้องไปรับจ้างเพื่อส่งเงินให้แก่พ่อแม่ที่มานั่งชุมนุม โดยหวังว่าจะได้รับเงินชดเชยกลับมาบ้าง นี่คือการลงทุนของฝ่ายคนจน ไม่ใช่การรับจ้างมา แต่เพราะคนจนไม่มีฐานอำนาจทางการเมืองที่จะต่อรองอะไรได้ ที่ลงทุนมาชุมนุมเพราะคิดว่าสิทธิและเสียงที่ตัวเองได้มานั้น จะแปรสภาพมาเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น คนหนุ่มสาวจึง

ออกไปปรับจ้างส่งคนแก่มาชุมนุม เพื่อเป็นตัวแทนในการเรียกร้องหนึ่งสิทธิ์หนึ่งเสียงของหนึ่งครอบครัว

เมื่อสังคมในชนบทล่มสลาย เรื่องวัฒนธรรมประเพณีแม้จะยังเหลืออยู่บ้างบางส่วน แต่ในภาวะปัจจุบันก็ดำรงอยู่อย่างค่อนข้างลำบาก ส่วนคนจนเมืองเช่นในสลัม แม้ด้านหนึ่งจะยังคงมีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น เนื่องจากต้องรวมตัวกันเพราะไม่ได้รับหลักประกันหรือความคุ้มครองจากใครเลย เช่น อาจถูกเผาไล่ที่ได้ตลอดเวลา แต่ในอีกด้านหนึ่งเนื่องจากภาวะของสังคมที่แตกสลาย ไร้ญาติขาดมิตร เมื่อมารวมกันก็มีทั้งความเห็นอกเห็นใจกัน และการแก่งแย่งชิงกันเพราะความฝืดเคือง อาชีพผิดกฎหมายต่างๆ คนจนก็ทำเสียเอง เพราะเป็นทางเดียวที่จะได้เงินมาเพื่อดำรงวิถีความเป็นคนจนตลอดชีวิต นี่เป็นภาวะที่มีอยู่ดั้งเดิมก่อนกระแสโลกาภิวัตน์ หรือ IMF จะเข้ามา ทั้งนี้ เนื่องจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของเรา เป็นโครงสร้างที่บูคริดคนที่ย่อแอกกว่า เช่น คนชนบท หรือคนยากจน ระบบเศรษฐกิจของเราตั้งอยู่บนส่วนเกินของการผลิตของคนปลูกข้าว หรือคนใช้แรงงานทั้งหลาย

แม้ประเทศไทยจะไม่เคยมีสวัสดิการให้แก่คนจน แต่ก็ยังมีกึ่งสวัสดิการให้บ้าง เช่น ค่ารถเมล์ราคาถูก ค่ารักษาพยาบาลไม่แพงหรือไม่เสียเงิน ค่าเล่าเรียนถูก แต่พอมีเงื่อนไขของ IMF เข้ามา ส่วนนี้ก็จะถูกตัดออกก่อน เมื่อข้าราชการระดับตำบลอำเภอถูกตัดเบี้ยเลี้ยง และรู้สึกกลัวถูกปลด จึงไม่มีกำลังใจทำงาน และไม่เหลือเวลาบริการคนยากคนจน ค่าเล่าเรียน และอาหารกลางวันของนักเรียนก็ถูกตัด แต่ก็ไม่กระทบกระเทือนมากเพราะเด็กนักเรียนถูกให้ออกจากโรงเรียนแล้วเหลือแต่ที่อยู่ในการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งยังไม่แน่นอนว่าจะได้อยู่เรียนจนครบ เพราะครอบครัวแตกสลาย ไม่มีใครดูแลเด็ก

สังคมระดับล่างกลายเป็นอนาธิปไตย ซึ่งยังไม่เกิดขึ้นในระดับบนอย่างในอินโดนีเซีย ที่คนออกมาปล้นร้านค้า ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนจนถูกกดขี่มานาน เขาได้แต่มองได้แต่เห็นทางโทรทัศน์ว่า ชีวิตที่ค้ำต้องทำอะไรบ้าง แต่เขาไม่เคยได้รับ นี่จึงเป็นโอกาสเดียวที่เขาจะได้ การทำร้ายคนจีนจึงเป็นเพียงสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง เพราะคนจีนเป็นคนมั่งคั่งกุมภาคเศรษฐกิจไว้ตลอดเวลา จึงเกิดสภาพของความขัดแย้งทางชนชั้น ที่มาร์กเรียกว่า “สงครามทางชนชั้น” แต่ก็มีได้เกิดเพราะว่าเป็นอย่างนั้นโดยธรรมชาติ แต่เกิดเพราะปรากฏการณ์หรือโครงสร้างทางสังคมบีบคั้นให้เป็น

คนเครียดเป็นโรคจิตประสาทและฆ่าตัวตายเพิ่มขึ้น

จากวิกฤติเศรษฐกิจการปล่อยค่าเงินบาทลอยตัว ปรากฏว่ามีสถิติที่น่าสนใจยิ่งว่าปริมาณคนที่เป็นโรคจิตโรคประสาทที่ไปปรึกษาจิตแพทย์เพิ่มขึ้นบางส่วนก็ไปหาหมอคู ไปหาพระ รวมทั้งมีข่าวการฆ่าตัวตายของผู้ประกอบการที่ขาดทุนหรือขาดทุนในตลาดหุ้นปรากฏเป็นข่าวบ่อยขึ้น กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข ได้สำรวจโดยการสุ่มตัวอย่างทางโทรศัพท์ ไปยังประชาชนทั่วไป ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล จำนวน 410 ราย และกลุ่มธุรกิจ 610 ราย ในระหว่างวันที่ 18-22 สิงหาคม 2540 พบว่าประชาชนทั่วไปมีปัญหาการเงินที่เกิดจากภาวะเศรษฐกิจ 74.9% มีความคิดฆ่าตัวตาย 4.6% เพราะท้อแท้กับการเผชิญหน้ากับปัญหาเศรษฐกิจ (กรุงเทพฯธุรกิจ 5 ตุลาคม 2540)

ความสัมพันธ์ในครอบครัวในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ

ในภาวะแห่งความผันผวนทางเศรษฐกิจทุกวันนี้ความเครียดเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับคนถ้วนหน้าอย่างง่ายดาย ไม่เว้นแต่กระทั่งเศรษฐีหรือยาก เก้าแก่เจ้าของกิจการ หรือคนทำงานรับจ้างทั่วไป ความเครียดได้ย่างกรายเข้ามาไม่ช้าแต่ในที่ทำงานหรือที่ทำธุรกิจค้าขาย แต่เข้ามาถึงแม้กระทั่งในครอบครัว สามีและภรรยาหลายครอบครัวต้องเผชิญหน้ากันด้วยการทะเลาะเบาะแว้ง บางครอบครัวก็ตกอยู่ในความเงิบ กลัดกลุ้ม หาทางออกจากปัญหาไม่ได้ สามีนับจำนวนมากตกงานในช่วงนี้ การพยายามหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัวยิ่งทำให้เครียด หลายครอบครัวต้องประหยัดค่าใช้จ่ายอย่างมากจึงจะเพียงพอในแต่ละเดือน อีกหลายครอบครัวแม้จะไม่เดือดร้อนมากนักแต่ก็ค่อนข้างวิตกกังวลเกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในการดำรงชีวิต

ความเครียดของสามีหรือภรรยาจะมีผลกระทบถึงกันเสมอ สามีภรรยาที่มีการสื่อสารกันมาอย่างต่อเนื่องจะเป็นผู้ให้กำลังใจที่ดีต่อกัน ร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรคปัญหาจนประสบความสำเร็จได้ ดังภาษิตจีนที่กล่าวว่า “ยามสุขร่วมเสพ ยามทุกข์ร่วมต้าน” แต่สำหรับในครอบครัวที่การสื่อสารไม่ต่อเนื่องจะส่งผลให้มีปัญหาตั้งแต่เล็กน้อยถึงขั้นรุนแรงได้

ครอบครัวควรเป็นแหล่งพักพิงใจที่ดีที่สุดในชีวิตของเราสามีภราก็ควรเป็นเพื่อนที่รู้จักกัน บ้านไม่ควรเป็นที่เริ่มต้นของปัญหาและความเครียด แต่ควรมากกว่าที่จะเป็นจุดจบของความเครียด บ้านสมควรจะเป็นศูนย์รวมแห่งการสื่อสารกันด้วยความรักความเข้าใจกันซึ่งสำคัญออกมาทั้งทางคำพูด สายตา และการกระทำในทุกๆ อิริยาบถ การสื่อสารอย่างดีระหว่างสามีและ

ภรรยามีส่วนชักทอสายใยแห่งความรักให้ยืนยาว แต่เมื่อใดที่การสื่อสารนั้นขาดน้ำใจไม่ครี้อันดี สายใยแห่งรักอาจถูกเผาไหม้เป็นเถ้าธุลีในชั่วพริบตา สามีที่เรียกภรรยาของตนว่า “ที่รัก” หรือ “น้องรัก” สามารถเพิ่มบรรยากาศแห่งความรักต่อกัน ในทำนองเดียวกันภรรยาที่พูดกับสามีด้วยความสุภาพอ่อนหวานก็เพิ่มความชื่นใจให้กันทุกครั้งที่ถูกคุย การสื่อสารจึงเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งต่อความสัมพันธ์อันราบรื่นระหว่างสามีภรรยาและของบุคคลทุกประเภทด้วย

ในภาวะแห่งความผันผวนของเศรษฐกิจบ้านเราในทุกวันนี้ ภาวะความเครียดเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างง่ายคายกับคน โดยถ้วนหน้า ไม่เว้นแม้กระทั่งเศรษฐีหรือยาก เก้าแก่เจ้าของกิจการหรือคนทำงานรับจ้างทั่วไป ความเครียดได้ย่างกรายเข้ามาไม่ช้าแต่ในที่ทำงานหรือที่ทำธุรกิจค้าขาย แต่เข้ามาถึงแม้กระทั่งในครอบครัวสามีและภรรยาหลายครอบครัวต้องเผชิญหน้ากันด้วยการทะเลาะเบาะแว้ง บางครอบครัวก็ปกคลุมด้วยความเงิบ กลัดกลุ้ม เพราะหาทางออกจากปัญหาไม่ได้

การตกงานของสมาชิกในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็สามี ภรรยา หรือลูก โดยเฉพาะผู้ที่ต้องรับผิดชอบดูแลค่าใช้จ่ายต่างๆ ในครอบครัว ย่อมนำความเครียดเข้ามาในครอบครัวอันจะเป็นเหตุให้เกิดการกระทบกระทั่งระหว่างสมาชิกในครอบครัวได้ง่ายๆ

เมื่อมีความเครียดเพื่อนก็สามารถกลายเป็นศัตรู ญาติสนิทก็สามารถกลายเป็นคนแปลกหน้า คนที่รักกันควรไว้วางใจกันก็สามารถกลายเป็นคนไม่รู้จักกันได้ หากไม่มีการสื่อสารที่ดีต่อกัน การใช้เหตุผลในการพูดคุยกันคงจะมีน้อยลง ปัญหาเล็กน้อยก็จะสามารถกลายเป็นเรื่องใหญ่โตได้

ในความเป็นจริงแล้วครอบครัวน่าที่จะเป็นที่ที่สมาชิกทุกคนสามารถหาคำตอบในความเครียดได้ เนื่องจากครอบครัวเป็นที่ของคนร่วมทุกข์ร่วมสุข คนไว้วางใจกัน แต่คุณแจสำคัญที่จะไขความเครียด คือ การที่สมาชิกในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็สามี ภรรยา พ่อ แม่ หรือลูก ต้องสื่อสารกันอย่างเหมาะสม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง

1. การเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และ/หรือ กับกลุ่มหรือวิถีทางที่มนุษย์สัมพันธ์กับมนุษย์คนอื่น

2. การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้าง, หน้าที่, หรือกระบวนการของความสัมพันธ์นั้นๆ และ

3. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งไม่ว่าจะเป็นขนาดใหญ่หรือเล็ก
แอลเลน ยกตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางชนชั้น เช่น การขยายตัวของชนชั้นกลางในสังคมอุตสาหกรรม หรือการเปลี่ยนแปลงในบทบาทสถานภาพ เช่น การที่สตรีมีบทบาทนอกบ้านมากขึ้น และมีสถานภาพที่สูงขึ้นในสังคมอุตสาหกรรม หรือการเปลี่ยนแปลงในการจัดระเบียบองค์กร เช่น การเกิดขึ้นขององค์กรขนาดใหญ่ (bureaucracy) ซึ่งมีการบริหารงานแบบเป็นลำดับขั้น และไม่เป็นส่วนตัว เช่น บริษัทขนาดใหญ่

การเปลี่ยนแปลงมี 2 ประเภท (จามพิศ สัตย์สงวน, 2543) คือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมซึ่งหมายถึง การเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยยึดบรรทัดฐานทางสังคมเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงเป็นความแตกต่างในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนที่เข้าสัมพันธ์กัน ความแตกต่างในบทบาทของผู้เข้าสัมพันธ์และความแตกต่างในเป้าหมายหรือการทำหน้าที่ของสถาบันสังคม

2. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึงความแตกต่างในระบบวัฒนธรรมหรือเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบย่อยของวัฒนธรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงในระบบครอบครัวและเครือญาติ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง การขัดเกลาทางสังคมและการศึกษา ระบบศาสนาและความเชื่อ ระบบการแพทย์และสาธารณสุข ระบบสื่อสาร ศิลปะและนันทนาการ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ยังหมายถึงความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยของระบบวัฒนธรรม เช่น ความแตกต่างในค่านิยม ความเชื่อ อุดมการณ์ ประเพณี พิธีกรรม สัญลักษณ์ สถานภาพและบทบาท โลกทัศน์ รวมทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุด้วย เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันในเวลาที่แตกต่างกันไป เช่น 10ปี 20ปี 50ปี

มีนักปรัชญาได้เสนอทฤษฎีของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้เป็นอันมาก นักสังคมวิทยาใหม่ก็ได้ศึกษาเพิ่มเติมอยู่ตลอดมา จะได้ทฤษฎีมาเสนอเพียง 4 ทฤษฎีเท่านั้น คือ

1. ทฤษฎีเทคโนโลยี ทฤษฎีซึ่งอธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นเกิดจากปัจจัยทางเทคโนโลยีที่มีชื่อเสียงมากก็คือทฤษฎีของ William F. Ogburn ทฤษฎีนี้มีฐานคติอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรก การประดิษฐ์สิ่งของใหม่ขึ้นมาจะเพิ่มความสามารถของวัฒนธรรม ชีวิตของมนุษย์ก็สืบสนขึ้นตามเนื้อหาของวัฒนธรรมนั้น ประการที่ 2 การประดิษฐ์สิ่งใหม่จะเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ เทคนิคใหม่ๆ จะทำให้การผลิตเพิ่มขึ้น การวิภาคสินค้าและบริการก็กระจายออกไปในสังคมมากขึ้น ประการที่ 3 โครงสร้างทางสังคมจะมีการปรับตัวให้เป็นระบบการผลิต การวิภาคและการบริโภค การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นผลมาจากกระบวนการปรับตัวนี้เอง

2. ทฤษฎีขบวนการสังคม นักสังคมวิทยาบางกลุ่มพยายามอธิบายให้เห็นว่าขบวนการทางสังคมเป็นทฤษฎีหนึ่งทีอธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งนี้เพราะว่าขบวนการทางสังคมใดๆ ก็ตามเมื่อดำเนินการได้สำเร็จหรือแม้แต่กำลังดำเนินการ โดยไม่สำเร็จก็ตามจะมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ เนื่องจากกระบวนการทางสังคมเป็นการกระทำร่วมกันของกลุ่มคนที่มีอุดมการณ์ร่วมกัน เพื่อต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งอาจเป็นการออกกฎหมาย หรือยับยั้งการดำเนินการของนโยบายบางอย่าง

3. ทฤษฎีปัจจัย ทฤษฎีนี้ได้เน้นถึงปัจจัยต่างๆ ที่ผลักดันให้สังคมเปลี่ยนแปลง ซึ่งปัจจัยต่างๆ นั้นมีอยู่มากมายสุดแต่จะหยิบยกมาอธิบาย ได้แก่ ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ ปัจจัยทางด้านประชากร และปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมและอารยธรรม

4. ทฤษฎีการประดิษฐ์คิดค้น การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ โดยอาศัยความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีส่วนทำให้มนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่เป็นอันมาก โดยเฉพาะการใช้เครื่องทุ่นแรงในการผลิต ซึ่งมีผลให้ประเทศต่างๆ เจริญขึ้นอย่างรวดเร็วกลายเป็นประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรม ทำให้มนุษย์แต่ก่อนผลิตสินค้าภายในครอบครัวต้องกลายเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมหรือขายแรงงานให้กับผู้อื่น และได้ทำลายศิลปของมนุษย์ไปหมดสิ้น และทำให้โลกสูญเสียความสวยงามไปด้วย

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ / ทฤษฎีความสมดุล

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540) กล่าวว่า ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมนับเป็นทฤษฎีแม่บทที่ยิ่งใหญ่ที่สุดทฤษฎีหนึ่งในบรรดาทฤษฎีแม่บททั้งหลาย ทฤษฎีนี้ถือว่าสังคมเหมือนกับสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง (Biological organism) ซึ่งมีฐานคิดเกี่ยวกับสังคม 3 ประการคือ (1) สังคมเป็นระบบๆ หนึ่ง (2) ระบบนั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (3) ระบบมีขอบเขตแน่นอน พร้อมทั้งมีกระบวนการรักษาบูรณาการและอาณาเขตนั้นไว้เสมอ ต่อจากนั้นก็ได้มีการขยายต่อเติมความคิดนี้ให้ครอบคลุมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นตามแต่ความคิดของนักสังคมวิทยาที่นิยมอินทรีย์อุปมานี้ แบบที่สุดยิ่งกว่าแบบอื่นในหมู่โครงสร้างหน้าที่นิยมมองเห็นสังคมมีลักษณะดังนี้

1. สังคมในฐานะที่เป็นระบบ ที่มีอาณาเขตแน่นอนเป็นสังคมที่วางระเบียบตนเองควบคุมตนเอง โดยมีแนวโน้มที่ส่วนประกอบต่าง ๆ พึ่งพาอาศัยกันและรักษาคุณภาพไว้ไว้ได้
2. ในฐานะที่เป็นระบบบำรุงรักษาตนเอง ทำนองเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลายสังคมมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง (needs or requisites) ซึ่งเมื่อสนองได้แล้วจะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ส่วนต่าง ๆ สามารถพึ่งพากันได้และสามารถรักษาคุณภาพไว้ไว้ได้
3. เมื่อเป็นคั้งนั้น การวิเคราะห์ระบบที่บำรุงรักษาตนเอง ซึ่งสังคมวิทยาจึงควรต้องมุ่งสนองความต้องการจำเป็นของส่วนประกอบต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งการทำเช่นนั้นจะส่งผลให้เป็นการรักษาความพึ่งพากันและกันและคุณภาพด้วย
4. ในระบบที่มีความต้องการจำเป็นเช่นนี้ สังคมต้องมีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมา เพื่อเป็นหลักประกันให้มีการพึ่งพา(homeostasis) คุณภาพ(equilibrium) และการมีชีวิต(survival) อาจกล่าวได้ว่าโครงสร้างหลายโครงสร้างสามารถสนองความต้องการจำเป็นอันเดียวกันได้ แต่โครงสร้างจำนวนจำกัดนั้นเท่านั้น ที่สามารถสนองความต้องการจำเป็นใดๆ หรือความต้องการจำเป็นหลายอย่างได้ ในขณะที่เดียวกัน

ในปี 1950 โฮมันส์ (Homans) ให้คำจำกัดความ “ความสมดุล” (equilibrium) ว่าหมายถึง “ภาวะการณ์ซึ่งการเปลี่ยนแปลงแม้เพียงเล็กน้อยในองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งในบรรดาองค์ประกอบทั้งหมด ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกัน และรวมเป็นระบบเดียวกัน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบอื่นๆ เพื่อจะลดปริมาณการเปลี่ยนแปลงนั้น” (Richard, 1970: 65) กล่าวอีกนัย

หนึ่ง ความสมดุล หมายถึง การที่การเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบส่วนหนึ่งในระบบมีผลทำให้องค์ประกอบอื่นๆ เปลี่ยนแปลงตามเพื่อที่จะรักษาความสัมพันธ์ในระหว่างองค์ประกอบด้วยกันและระบบให้ดำรงอยู่ในสภาพที่ปกติให้ได้มากที่สุด

คิงส์ลีย์ เดวิส (Kingsley Davis) มีความเห็นว่า การศึกษาสังคมวิทยาในแนวโครงสร้างหน้าที่ (Structural – Functionalism) นั้น ก็มีรากฐานอยู่ในการศึกษาความสมดุลของสังคมนั่นเอง ทั้งนี้เพราะทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ก็เน้นในเรื่องความเป็นระบบของสังคม และสนใจองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมซึ่งรวมกันขึ้นมาเป็นระบบว่ามีความสัมพันธ์กันเช่นกร และมีหน้าที่ในการทำให้สังคมดำรงอยู่เช่นไร ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งภายในระบบรวมย่อมเป็นที่สนใจของนักทฤษฎีในแนวโครงสร้าง-หน้าที่สำคัญอยู่ 4 ประการ ดังนั้น จึงมองว่ามีระบบย่อยที่สำคัญอยู่ 4 ระบบย่อย ซึ่งแบ่งกันทำหน้าที่ทั้ง 4 ประการนั้น หน้าที่สำคัญ 4 ประการซึ่ง พาร์สันส์ มองว่าเป็นหน้าที่หลักของสังคม ได้แก่ (Peter, 1930: 108)

1. หน้าที่ในการปรับ หรือ Adaptation ได้แก่ หน้าที่ในการจัดหาทรัพยากรจากสภาพแวดล้อมเพื่อสนองตอบความต้องการภายในระบบ
2. หน้าที่ในการบรรลุวัตถุประสงค์ของระบบ หรือ Goal Attainment ได้แก่ หน้าที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับการกระทำในการที่จะกระตุ้นความพยายามของสมาชิก รวมทั้งการเคลื่อนย้ายทรัพยากรและพลังงาน ไปในทางที่จะสนองตอบวัตถุประสงค์ของสังคม
3. หน้าที่ในการผนึกผสมผสาน หรือ Integration ได้แก่ หน้าที่ในการรักษาความเป็นปึกแผ่นและรักษาความร่วมมือกันระหว่างระบบย่อยต่างๆ
4. หน้าที่ในการรักษารูปแบบสังคมและจัดการกับความตึงเครียด หรือ Latency ได้แก่ หน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างและเก็บรักษาพลังงานที่จะใช้เป็นแรงจูงใจในสังคมรวมทั้งการกระจายพลังงานเหล่านี้ไปให้ทั่วทั้งระบบสังคมด้วย ในกระบวนการรักษารูปแบบสังคม (pattern maintenance) นั้น ได้แก่ การสร้างสัญลักษณ์ความคิด ธรรมเนียม หรือทัศนคติที่เป็นแบบแผนเดียวกัน ส่วนกระบวนการในการจัดการกับความตึงเครียด (tension management) ได้แก่ กระบวนการในการลดความตึงเครียดในบรรดาสมาชิกในสังคมในการประณีประนอมหรือดำเนินการตามกฎหมายเกณฑ์ที่กำหนดไว้

ในระดับสังคม (Social System Level) พาร์สันส์ แบ่งว่ามีระบบย่อยอยู่ 4 ระบบย่อย ได้แก่

1. ระบบเศรษฐกิจ (economy) ซึ่งมีหน้าที่ในการปรับ (adaptation)
2. ระบบการเมือง (polity) มีหน้าที่ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสังคม (goal-attainment)
3. ระบบชุมชนสังคม (societal community) มีหน้าที่ในการผนึกผสาน (integration)
4. ระบบที่เกี่ยวข้องกับการรักษารูปแบบสังคม (institutions concerned with pattern maintenance) มีหน้าที่ในการรักษารูปแบบสังคมและจัดการความตึงเครียด (Latency) บางครั้งเรียกว่าระบบวัฒนธรรม

A	เศรษฐกิจ	การเมือง	G
L	ระบบวัฒนธรรมในการรักษารูปแบบสังคมและจัดการความตึงเครียด	ระบบชุมชนสังคม	I

A = Adaptation

G = Goal Attainment

I = Integration

L = Latency

ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงนั้น พาร์สันส์ มองว่าเกิดเนื่องจากระบบย่อยแต่ละระบบ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของสังคมโดยรวม จะต้องมีการติดต่อแลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน และยังคงติดต่อกับสภาพแวดล้อมภายนอกระบบสังคมอีกด้วย ดังนั้น ระบบย่อยแต่ละระบบจะต้องมีการจัดและปรับเข้าหากันอยู่เสมอ ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปกระบวนการหนึ่ง แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีสมดุล (moving equilibrium)

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นภาพกรณ์ ภาวนานท์ วิจัยเรื่อง “ผลจากการออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาที่มีต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว” พบว่า การออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาทำให้ภรรยาลดการมีส่วนช่วยรับภาระในงานบ้านลง เพราะครอบครัวเหล่านี้ได้จ้างคนรับใช้ไว้ช่วยงานบ้านมากขึ้น และในกรณีที่ครอบครัวไม่มีคนรับใช้ สามมิได้เข้ามีส่วนช่วยภรรยามากขึ้น เพื่อให้ชีวิตครอบครัวดำเนินไปได้ นอกจากนี้การออกไปทำงานนอกบ้านของภร่ายังทำให้สามมิและภรรยาเปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับการแบ่งงานหรือการแบ่งบทบาทตามประเพณีไปสู่ความคิดที่ว่า สามมิและภรรยาควรมีอำนาจเท่าเทียมกันมากขึ้น และทำให้ภรรยาเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ ของครอบครัวเพิ่มขึ้น

Lucky¹⁰ ศึกษาเกี่ยวกับ “การรับรู้ตนของคู่สมรสที่มีความสุขและคู่สมรสที่ไม่มีความสุข” โดยทำการศึกษาคู่สมรส 80 คู่ พบว่า คู่สมรสที่มีความสุขมองกันในแง่บวกและมีลักษณะที่เป็นกลาง เช่น มองเห็นว่าคู่สมรสมีความรับผิดชอบ มีระเบียบแบบแผน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความร่วมมือ ไม่นิ่งเฉยจนเกินไป และไม่ช่างจัดการจนเกินไป ในขณะที่คู่สมรสที่ไม่มีความสุขมองกันในแง่ลบ ในลักษณะที่รุนแรงหรือมีความเข้มข้มสูง เช่น เห็นว่าคู่สมรสก้าวร้าว ไม่น่าไว้ใจ ไม่เอื้อเฟื้อ และนิ่งเฉยมากเกินไป หรือเสียใจมากเกินไป

⁹นภาพกรณ์ ภาวนานท์, “ผลจากการออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยาต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 1-2.

¹⁰E.B. Lucky, “Marital Satisfaction and Personality Correlates of Spouse,” *Journal of Marriage and the Family* 26 (1964): 217-220.

Navran¹¹ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับ “แบบแผนของการสื่อสารของคู่สมรส” พบว่าเมื่อเปรียบเทียบระหว่างคู่สมรสที่มีความสุขและคู่สมรสที่ไม่มีความสุข คู่สมรสที่มีความสุขจะมีพฤติกรรมดังนี้

1. พูดคุยกันมากกว่า
2. แสดงความเข้าใจในคำพูดของคู่สมรสมากกว่า
3. สื่อสารกันในเรื่องกว้างขวางกว่า
4. เปิดการสื่อสารระหว่างกันได้ตลอดเวลา
5. ใฝ่ในการรับรู้ความรู้สึกรู้สึกของคู่สมรสมากกว่า
6. มีภาษาที่มีความหมายระหว่างกันเป็นส่วนตัว และ
7. ใช้ภาษา ท่าทางในการสื่อสารระหว่างกันมากกว่า

จากผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า คู่สมรสที่มีความสุขในชีวิตครอบครัวต้องคำนึงถึงปัจจัยหลายประการเพื่อนำมาสู่การปรับตัวที่เหมาะสมระหว่างกัน อันจะทำให้เกิดความสัมพันธที่ดีในครอบครัว

มีผู้ศึกษาการใช้แรงงานสตรีในประเทศไทย แต่ส่วนใหญ่สนใจศึกษาการใช้แรงงานสตรีในชนบทผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรรม เช่น เมื่อ พ.ศ.2505 Carl Book (Book, 1962 อ้างถึงใน เบญญา จิรภัทรพิมล, 2540: 30) ศึกษาการใช้แรงงานสตรีในชนบททางภาคเหนือ สรุปว่าสตรีไทยในชนบททำงานหนักเช่นเดียวกับชายหลายอย่าง เช่น ปลูกข้าว เกี่ยวข้าว นวดข้าว ดำข้าว เลี้ยงสัตว์ เมื่อหมดฤดูทำนาสตรียังทำหน้าที่ทอผ้า ต่อมา พ.ศ.2510 เสถียร โกเศศ กล่าวถึงสตรีไทยในชนบทว่า นอกจากมีหน้าที่รับผิดชอบและมีความสามารถในเรื่องงานบ้านแล้ว ยังมีหน้าที่ช่วยครอบครัวทำงานเกษตรกรรมเคียงบ่าเคียงไหล่ชาย และมีความสามารถเท่าเทียมชาย สตรีไทยในชนบทได้รับการอบรมตั้งแต่เด็กให้ปฏิบัติงานบ้านและงานเกษตรกรรม เช่นเดียวกับเด็กชาย โดยให้ไปอยู่ไร่นาทุกวันเพื่อจะได้เรียนโดยการปฏิบัติจากผู้ใหญ่

¹¹L. Navran, “Communication and Adjustment in Marriage,” *Family Process* 6 (1967): 173-184.

พ.ศ.2541 สภาสตรีแห่งชาติศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับ “สตรีไทย” และได้กล่าวถึง “การอาชีพและแรงงานของสตรีไทย” ในอดีตจนถึงปัจจุบันในส่วนที่เกี่ยวกับแรงงานสตรีในชนบทสภาสตรีฯ มีความเห็นว่า แรงงานสตรีในชนบทมีความสำคัญเท่าเทียมชายและสามารถใช้แรงงานชายได้ ทั้งนี้เพราะพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยมีลักษณะเป็นแบบเกษตรกรรมดั้งเดิม ซึ่งต้องการความช่วยเหลือเกื้อกูลเรื่องแรงงานจากญาติสนิท และเพื่อนบ้านไม่ว่าจะเป็นแรงงานเด็ก สตรีหรือชาย นอกจากนั้นสภาสตรีฯ ยังได้เปรียบเทียบการใช้แรงงานสตรีในชนบทและในเมืองว่า สตรีในชนบทนอกจากจะต้องประกอบอาชีพเกษตรกรรมเลี้ยงบำเคียงไหล่ชายแล้ว ยังต้องปฏิบัติงานบ้านและปรนนิบัติสามีหลังจากเลิกงาน ยิ่งในอดีตสมัยที่มีการเกณฑ์แรงงานชายจกรรจมาใช้ในการงานหลวงค้ำแล้ว สตรีในชนบทต้องรับภาระหนัก แต่ผู้เดียวในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว และปฏิบัติงานบ้านซึ่งไม่ได้รับค่าจ้างตอบแทนและจัดเป็นการใช้แรงงานที่ปราศจากคุณค่าในทางเศรษฐกิจ

ถาวรชัย รัตนรุ่ง (2538: 62) กล่าวถึงบทบาทของสตรีในครอบครัวที่มีฐานะปานกลางว่า ในชนบทสตรีมีส่วนช่วยชายทำงานหนักด้านเกษตรกรรมทุกชนิด ส่วนในเมืองสตรีทำงานในหน่วยงานของเอกชนและของรัฐบาล นอกจากสตรีจะประกอบอาชีพเพื่อช่วยเศรษฐกิจครอบครัว เทียมบำเคียงไหล่ชายแล้ว สตรียังมีภาระที่จะต้องดูแลบ้านและทุกคนในครอบครัวในฐานะแม่บ้านเพิ่มอีกทั้งก่อนและหลังเวลาที่ต้องประกอบอาชีพ

นอกจากนี้ยังได้มีความเห็นเกี่ยวกับการใช้แรงงานสตรีไทยในปัจจุบันว่า ปัจจุบันรัฐบาลจำเป็นต้องเร่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งสลับซับซ้อนมากขึ้นทำให้มีความต้องการแรงงานในประเทศเพิ่มขึ้น แรงงานสตรีจึงมีความสำคัญมากขึ้นทั้งในชนบทและในเมือง ดังจะเห็นได้ว่ามีการใช้แรงงานสตรีกระจายไปในการประกอบอาชีพต่างๆ มากขึ้น ที่เห็นได้ชัดคือในเขตเทศบาลนครมีการใช้แรงงานสตรีประกอบอาชีพต่างๆ มากที่สุด นอกจากมีการใช้แรงงานสตรีเพื่อยกฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวแล้ว ยังมีการใช้แรงงานสตรีเพื่อยกฐานะทางสังคมของสตรีด้วยดังจะเห็นได้ว่าในบางภูมิภาค สตรีออกปฏิบัติงานอาสาสมัครของสมาคมสตรีประจำจังหวัดซึ่งมีประจำเกือบทุกจังหวัด นอกจากนั้นยังช่วยปฏิบัติงานของกลุ่มเกษตรกรรมและกลุ่มสหกรณ์ สำหรับสตรีในส่วนกลางนั้นมี

การรวมกลุ่มช่วยปฏิบัติงาน โครงการสภาสตรีแห่งชาติ และขององค์การเอกชนที่เป็นนิติบุคคล เช่น สมาคม มูลนิธิต่างๆ โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน

เนื่องด้วยความจำเป็นทางเศรษฐกิจของครอบครัวประกอบกับระบบเศรษฐกิจของประเทศได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้สตรีมีบทบาทสำคัญเพิ่มขึ้นในการช่วยเหลือจุนเจือรายได้ของครอบครัว ชัดติยา วรรณสุด และคนอื่นๆ (2531: 18-42) ศึกษา “สตรีเกษตรกรไทย” พบว่าส่วนใหญ่ของสตรีเกษตรกรไทยในเขตหนองจอกและบางปะอินที่ศึกษา 60 เปอร์เซ็นต์ รับผิดชอบในการหาเลี้ยงครอบครัวมากกว่าครึ่งหรือทั้งหมด ส่วนผู้ที่รับผิดชอบน้อยกว่าครึ่งหนึ่งมีจำนวนน้อย 10 เปอร์เซ็นต์ เช่นเดียวกัน แทน และแทน (Tan and Tan, 1972 อ้างถึงใน ชัดติยา วรรณสุด และคนอื่นๆ, 2531: 61) พบว่า สตรีเชียงใหม่มีส่วนช่วยเหลือครอบครัวมาก จากการวิเคราะห์การมีส่วนช่วยเหลือครอบครัวของสตรีได้ค่าจ้างแรงงาน ปรากฏว่าสตรีเชียงใหม่ส่วนใหญ่ 67.2 เปอร์เซ็นต์ ประกอบอาชีพ ซึ่งช่วยให้ได้รายได้โดยตรงแก่ครอบครัวประมาณ 20 ถึง 60 เปอร์เซ็นต์ของรายได้ทั้งหมด นอกจากนั้นมีสตรีเชียงใหม่อีกจำนวนไม่น้อยกว่า 0.80 เปอร์เซ็นต์ ที่สามารถหารายได้ให้แก่ครอบครัวได้มากกว่า 60 เปอร์เซ็นต์ของรายได้ทั้งหมด ยิ่งถ้าพิจารณาเวลาที่สตรีใช้ไปในการทำงานและค่าของแรงงานที่สตรีใช้ในการทำงานบ้าน ซึ่งเมื่อคิดปรับเป็นตัวเงินรายได้ร่วมด้วยแล้วยังเห็น ได้ชัดว่าสตรีเชียงใหม่มีส่วนช่วยเหลือครอบครัวมากกว่าสามหนึ่งในแง่ของรายได้และเวลาที่สละให้แก่ครอบครัว Tan and Tan วิเคราะห์การมีส่วนช่วยเหลือของสตรีเชียงใหม่ โดยพิจารณาจากรายได้ที่สตรีทำให้ครอบครัวทั้งในแง่รายได้โดยตรงที่ได้จากการประกอบอาชีพใหม่ส่วนใหญ่ 72.4 เปอร์เซ็นต์ มีส่วนช่วยหารายได้ให้ครอบครัวได้มากกว่า 60 เปอร์เซ็นต์ของรายได้ทั้งหมด

จากการศึกษาของสุวณา วิบูลย์เศรษฐ์ และคณะ (2536:21-23) ซึ่งทำการศึกษาความสัมพันธ์ของประชากร 3 วัย พบว่า ผู้ตอบมีความสนิทสนมมากหรืออย่างยิ่งกับมารดามากกว่าบิดา (ร้อยละ 64.9 และร้อยละ 50.1 ตามลำดับ) และมีเพียงร้อยละ 4.8 ที่ไม่มีความสนิทสนมกันเลยหรือสนิทสนมกันน้อยมากกับมารดา นอกจากนี้ยังพบว่าบุตรที่อายุน้อยกว่าจะมีความสนิทสนมกับมารดาน้อยกว่าบุตรที่มีอายุมาก

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างบุตรสาวกับมารดาเป็นไปด้วยดีนั้น ต้องมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะทราบความคิดเห็นของอีกฝ่ายหนึ่ง กล่าวคือประมาณครึ่ง

หนึ่งของผู้ตอบ ประเมินว่ามีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างตนเองกับมารดาเป็นที่เข้าใจกันอยู่ในเกณฑ์คือ ร้อยละ 48.6 แต่มีเพียงร้อยละ 4.4 ที่ประเมินว่าการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นไม่ดีเลยหรือไม่ค่อยดีนัก

งานวิจัยข้ามวัฒนธรรมของ Davidson และ Cooper (1992) ก็พบเช่นกันว่า ผู้หญิงเก่งซึ่งมีลูกเล็กจะใช้เวลากับลูกมากกว่าผู้ชายที่ทำงานระดับบริหาร แต่ผู้หญิงเก่งเหล่านี้ไม่สามารถผ่อนคลายความเครียดในแต่ละวันและพวกเขามีความรู้สึกลึกซึ้ง มีความขัดแย้งด้านบทบาทที่ดำรงอยู่ต้องทำงานเกินตัวทำให้อ่อนเพลียและสุขภาพไม่ดี

Stoner&Hartman (1990) ซึ่งศึกษากลุ่มนักบริหารหญิง 633 ราย พบว่าความรับผิดชอบในครอบครัวเป็นตัวส่งเสริมและกีดกันความก้าวหน้าในอาชีพการงาน ผลการสำรวจพบว่า ร้อยละ 30 ของผู้บริหารหญิงตอบว่าความรับผิดชอบต่อครอบครัวมีส่วนส่งเสริมความก้าวหน้าในหน้าที่การงานของเธอ ขณะที่ร้อยละ 30 เท่ากันตอบว่า ความรับผิดชอบในครอบครัวเป็นอุปสรรคต่อการทำงานของเธอ แต่ร้อยละ 40 ตอบว่า ภาระในครอบครัวไม่เกี่ยวข้องกับความก้าวหน้าในอาชีพการงาน

มัทนา พนานิรามย์ (2534) เสนอการเปลี่ยนแปลงด้านครอบครัวไทยไว้ว่า ในอนาคตครัวเรือนที่ไม่ใช่ประเภทครอบครัวมีแนวโน้มสูงขึ้น ในขณะที่ครัวเรือนประเภทครอบครัวมีแนวโน้มลดลง ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้ความเป็นเมืองและการศึกษาของคนในสังคมสูงขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้นอกจากมีผลกระทบทำให้อายุแรกสมรสของคนในสังคมสูงขึ้น ยังมีผลต่ออัตราเพิ่มของผู้ไม่เคยสมรสเลยด้วยประกอบกับการเพิ่มขึ้นของอัตราการหย่าร้าง ปัจจัยเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนไม่มีคู่หรืออยู่คนเดียว นอกจากนี้แนวโน้มการเพิ่มขึ้นของครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การที่โครงสร้างครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากนี้เองทำให้สวัสดิภาพของคนในครอบครัวทั้งเด็กและผู้สูงอายุได้รับผลกระทบด้วยเพราะความสัมพันธ์และบริการที่เคยได้รับจากครอบครัวจะลดลง

นิตยา พิรพะชะธรรมวงศ์ (2533) ที่ศึกษาภาวะการหย่าร้างจากทะเบียนหย่าพบว่า แนวโน้มอัตราการหย่าร้างของประชากรไทยเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ สาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดอัตราหย่าร้างที่สูงขึ้นที่ได้รับการกล่าวถึงมากที่สุด คือ การเปลี่ยนแปลงค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตสมรสและสถาบันครอบครัว อันเป็นผลมาจากพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในทางเศรษฐกิจมากขึ้น เนื่องจากได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้น ตลอดจนการเข้าสู่อาชีพในภาคอุตสาหกรรมและการบริหาร (อรุณรุ่ง บุญธนนันตพงศ์, 2535)

Pestalozzi (อ้างใน ทิศนา ขัมมณี และคณะ, 2536: 57) เป็นนักการศึกษาที่ให้ความสำคัญอย่างมากแก่ครอบครัว ความรักของแม่เป็นพลังสำคัญในการเจริญเติบโตของเด็ก ความสัมพันธ์ที่อบอุ่นกลมเกลียวกันในครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับเด็กในการพัฒนาความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม ซึ่งเป็นพฤติกรรมซึ่งเป็นพื้นฐานของพื้นฐานของชีวิตที่มั่นคงต่อไป พ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูหลักในครอบครัวมีความสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก เพราะโดยความสัมพันธ์จะเป็นผู้ที่สามารถตอบสนองความต้องการทุกด้านของเด็ก ได้ดีที่สุด

สมศรี กิจชนะพานิชย์และคณะ (2539) พบว่า การเลี้ยงดูลูกของครอบครัวที่อยู่ในเมืองมีความแตกต่างกันตามสภาพเศรษฐกิจ การศึกษาและการทำงานนอกบ้านของแม่ สำหรับครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นมาใช้แรงงานในเขตเมือง แม่มักไม่ได้ทำงานจึงมีเวลาอยู่กับลูกมาก ทำให้ลูกได้รับความอบอุ่นใกล้ชิดจากแม่มาก แต่พ่อมักไม่ค่อยมีเวลาอยู่กับลูก เนื่องจากต้องทำงานทั้งปกติและล่วงเวลา จะได้พบลูกบ้างก็ในช่วงเช้าก่อนไปทำงาน และในวันอาทิตย์ถ้าไม่ต้องทำงานล่วงเวลา หรือในวันหยุดเทศกาล ดังนั้นพ่อจึงไม่ค่อยจะได้อบรมสั่งสอนลูกเมื่อทำศึกมากนัก ต่างจากแม่ซึ่งมีเวลาอยู่กับลูกมากกว่าจึงมักเป็นผู้อบรมสั่งสอนลูก และมีการลงโทษด้วยการว่าหรือตีบ้างถ้าเห็นว่าลูกทำผิด

จากบทความเรื่อง ภาวะวิกฤตของชีวิตเด็กไทย ปัญหาที่ยังไม่สายเกินแก้ ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการพัฒนาการศึกษา อบรม และเลี้ยงดูเด็ก พ.ศ.2535 กล่าวว่า ปัญหาสำคัญเกี่ยวกับบทบาทของครอบครัวประการหนึ่งได้แก่ การขาดการเตรียมตัวของผู้ที่จะเป็นผู้ที่จะเป็นพ่อแม่ กล่าวคือ การที่คู่สมรสหรือหนุ่มสาวในวัยที่จะออกเรือนขาดการเตรียมตัวที่ดีก่อนที่จะรับบทบาทพ่อแม่

ทั้งในด้านพื้นฐานความรู้ความเข้าใจ การตระหนักในความรับผิดชอบในฐานะพ่อแม่ ทำให้พ่อแม่จำนวนมากขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดูแลและเด็กทางโภชนาการ การดูแลสุขภาพ และการรักษาอาการเจ็บป่วยของเด็กหรือมีความรู้ความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องในการเลี้ยงดูบุตร ทำให้มีการใช้วิธีการอบรมเลี้ยงดูที่ไม่เหมาะสม เช่น ใช้อำนาจมากกว่าเหตุผล

นอกจากนี้ความเสื่อมถอยของบทบาทครอบครัวยังมีผลมาจากสภาพความสับสนในครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากพ่อแม่ในปัจจุบันส่วนใหญ่ต้องออกทำงานนอกบ้านจึงมีเวลาอยู่กับครอบครัวน้อยลง ประกอบกับความกดดันทางเศรษฐกิจเป็นเหตุให้พ่อแม่มีสภาพจิตใจที่เสื่อมลง ขาดความอดทนและการแสดงออกถึงความเอื้ออาทร อันเป็นสาเหตุหนึ่งของการทะเลาะวิวาทและความแตกแยกในครอบครัว

จากแนวความคิด ทฤษฎี และเอกสารวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้นำมารวบรวมและเรียบเรียงเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

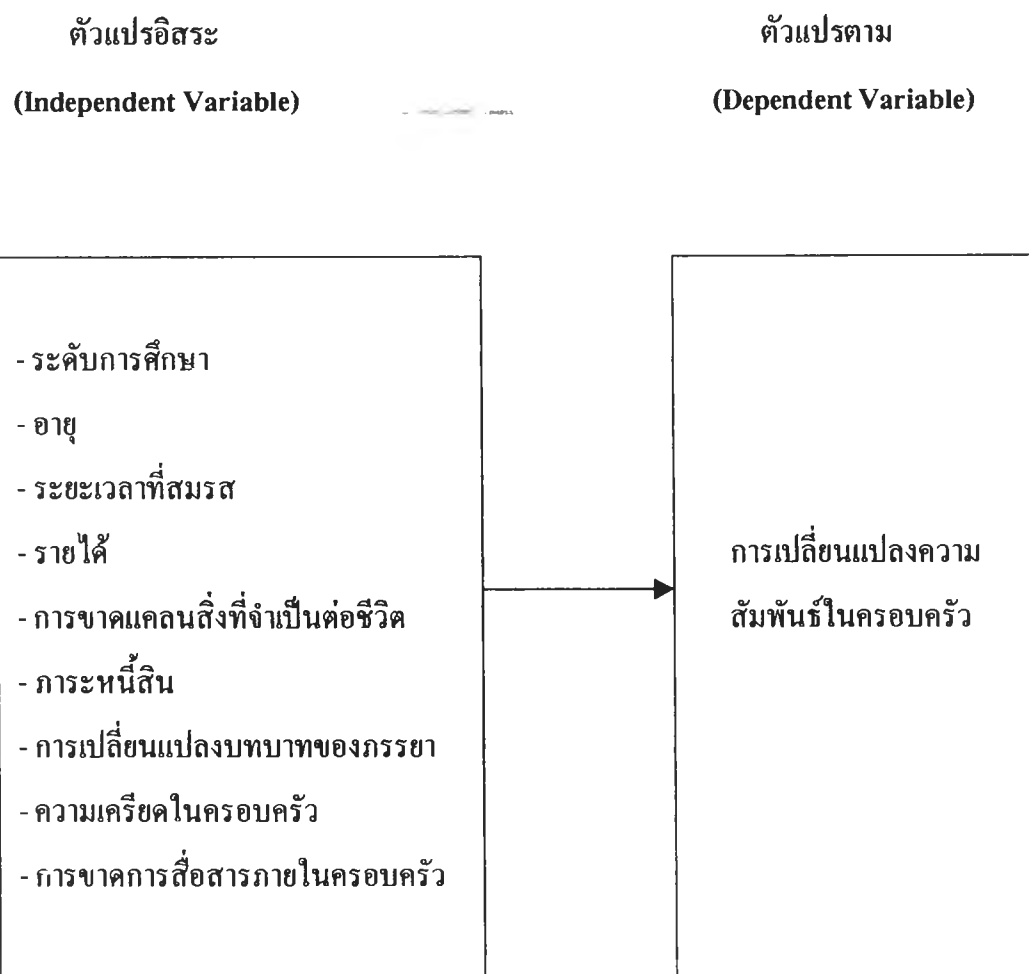
ตัวแปรต้น (Independent Variable) ได้แก่

- ระดับการศึกษา
- อายุ
- ระยะเวลาที่สมรส
- รายได้
- การขาดแคลนสิ่งจำเป็นต่อชีวิต
- ภาระหนี้สิน
- การเปลี่ยนแปลงบทบาทของภรรยา
- ความเครียดภายในครอบครัว
- การขาดการสื่อสารภายในครอบครัว

ตัวแปรตาม (Dependent Variable) ได้แก่

- การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัว

จากกรอบแนวคิด (Conceptual framework) สามารถนำมาแสดงความสัมพันธ์ของกรอบแนวคิดได้ดังนี้คือ

สมมติฐานการวิจัย

จากกรอบแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัว ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานดังต่อไปนี้

1. แรงงานสตรีที่ระดับการศึกษา ยิ่งต่ำมากเพียงไรจะยิ่งมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัวมากขึ้นเพียงนั้น หมายถึง สตรีที่มีการศึกษาที่ต่ำย่อมจะมีความคิด ความรู้ และการปรับตัวได้ยากกว่าสตรีที่มีการศึกษาสูงทำให้ในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจที่สตรีจะต้องออกไปทำงานนอกบ้านจะต้องลดบทบาทของการทำหน้าที่เป็นแม่บ้านลงความสัมพันธ์ในครอบครัวจึงเปลี่ยนแปลงไปเพราะความยากในการปรับตัว แต่สำหรับผู้ที่การศึกษาสูงจะเป็นผู้ที่มีความรู้มากกว่ามีความคิดอ่านกว้างไกลกว่าสามารถมองหาทางเลือกได้มากกว่าผู้ที่มีการศึกษาค่ำ (Alan, 1979: 605-606)

2. แรงงานสตรีที่อายุน้อยมากเพียงไรจะยิ่งมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัวมากขึ้นเพียงนั้น หมายถึง อายุมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัว เนื่องจากสตรีที่มีอายุน้อยจะเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งของการอยู่ร่วมกัน คู่สมรสที่มีอายุน้อยจะมีวุฒิภาวะในการครองเรือนที่ไม่ราบรื่น โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ บทบาทหน้าที่ของสตรีเปลี่ยนไปทำให้ขาดความเข้าใจกันในครอบครัว ต่างคนต่างความคิดทำให้สภาพในครอบครัวไม่ราบรื่น

3. แรงงานสตรีที่ระยะเวลาที่สมรสยิ่งสั้นเพียงไรจะยิ่งมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัวมากขึ้นเพียงนั้น หมายถึง สตรีที่แต่งงานแล้วและอยู่ร่วมกันกับสามีและลูกเป็นระยะเวลาอันสั้น ทำให้ยังไม่เกิดความผูกพันความเอื้ออาทรต่อกันที่มากพอ ผิดกับคู่สมรสที่อยู่ร่วมกันมานานๆ (Alan, 1979: 605-607) ทำให้เกิดการเรียนรู้ความคาดหวังที่มีต่อกัน อาจทำให้ทั้งสองฝ่ายพยายามปรับตัว ปรับความคาดหวังบทบาทให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ยิ่งในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจความเข้าใจ และการช่วยเหลือกันในบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ในครอบครัวเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ระยะเวลาที่สมรสจึงน่าจะมีผลต่อสัมพันธภาพในครอบครัว

4. แร้งงานสตรีที่รายได้อ้างต่ำจะยิ่งลงเพียงไรมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธในครอบครัวมากขึ้นเพียงนั้น หมายถึง ในภาวะแห่งความผันผวนทางเศรษฐกิจ ครอบครัวตกอยู่ในภาวะการขาดรายได้ เนื่องจากการปลดคนงานหรือลดเงินเดือนคนงาน แต่ค่าครองชีพยังคงสูงขึ้นไม่ต่ำกว่า 10-15% ทำให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างรายรับและรายจ่าย สตรีจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานหาเลี้ยงครอบครัวมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากงานบ้าน ดังนั้นเวลาที่เหลือให้กับครอบครัวจึงน้อยลงทำให้เกิดการล่มสลายของสถาบันครอบครัวเพราะพ่อแม่ออกไปทำงานนอกบ้าน เหลือเด็กอยู่กับตาชายหรืออยู่คนเดียวในบ้าน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวจึงเปลี่ยนไป

5. แร้งงานสตรีที่ครอบครัวยังมีการขาดแคลนสิ่งจำเป็นต่อชีวิตมากเพียงไรจะยิ่งมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธในครอบครัวสูงมากขึ้นเพียงนั้น หมายถึง แร้งงานสตรีที่มีรายได้ของครอบครัวต่ำก็จะมีกำลังในการซื้อสิ่งของที่จำเป็นน้อยลง ทำให้แร้งงานสตรีต้องพยายามหารายได้เพื่อมาตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของครอบครัว การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธในครอบครัวจึงเกิดขึ้นเนื่องมาจาก การมุ่งหาแต่สิ่งจำเป็นต่อชีวิตและสตรีก็ต้องเข้ามามีบทบาทเพื่อช่วยเสริมรายได้ให้กับครอบครัวด้วย (ลาวัญย์, 2538: 62)

6. แร้งงานสตรีที่ครอบครัวยังมีภาระหนี้สินมากเพียงไรจะยิ่งมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธในครอบครัวมากขึ้นเพียงนั้น หมายถึง การที่ครอบครัวของแร้งงานสตรีที่มีรายได้ไม่พอกับรายจ่ายจึงจำเป็นจะต้องกู้ยืมเงินจากบุคคลอื่นและมีกำหนดเวลาที่จะต้องชดใช้ ทำให้สมาชิกในครอบครัวจะต้องทำมาหากินแข่งกับเวลาที่นั้นคหกรรมกำหนดการชดใช้เงินคืน ก่อให้เกิดภาระมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นเรื่องที่นอกเหนือจากการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ทำให้ความสัมพันธในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมีหนี้สินมากก็ใช้เวลาในการหาเงินมาชดใช้หรือความเครียดที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวก็จะมีมากยิ่งขึ้น

7. แร้งงานสตรีที่ยังมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทของภรรยาสูงมากเพียงไรจะยิ่งมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธในครอบครัวสูงมากขึ้นเพียงนั้น หมายถึง บทบาทของภรรยาที่มีต่อความสัมพันธในครอบครัวที่เป็นตัวช่วยสานความรัก ความสามัคคีให้กับครอบครัว ทำให้ความ

สัมพันธ์ในครอบครัววาระขึ้น แต่ในปัจจุบันผู้หญิงได้ออกมาทำงานนอกบ้าน ทำให้สามีและภรรยา จะเปลี่ยนแปลงบทบาทในการแบ่งงานหรือบทบาทตามประเพณีลง (นรากรณ์, 2525) การที่ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทคาดหวังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัวมากยิ่งขึ้น (วิบูลย์ ลักษณะ, 2534)

8. แรงงานสตรีที่ยังมีความเครียดภายในครอบครัวสูงมากเพียงไรจะยังมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัวสูงมากขึ้นเพียงนั้น หมายถึง ในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำประชาชนต้องประสบปัญหาทางการเงินจากข้อมูลของกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข ได้สำรวจโดยการสุ่มตัวอย่างทางโทรศัพท์ไปยังประชาชนทั่วไปจำนวน 410 ราย มีประชาชนมีปัญหาที่เกิดขึ้นจากภาวะเศรษฐกิจ 74.9% คิดฆ่าตัวตาย 4.6 เพราะท้อแท้กับการเผชิญหน้ากับปัญหาทางเศรษฐกิจ (กรุงเทพมหานคร, 2540) สตรีที่มีครอบครัวจะต้องรับภาระเลี้ยงดูบุตรและดูแลสามี ทั้งยังต้องออกไปทำงานนอกบ้านก่อให้เกิดความขัดแย้งได้เนื่องจาก ทำให้เกิดความบกพร่องต่อการปฏิบัติหน้าที่ เพราะความคาดหวังในบทบาทของแรงสตรีจากสมาชิกในครอบครัวยังคงเหมือนเดิมในเรื่องของการทำงานบ้าน (Malime, 1983: 53) ทำให้เกิดความเครียดในครอบครัว และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัวได้

9. แรงงานสตรีที่ยังขาดการสื่อสารภายในครอบครัวสูงมากเพียงไรจะยังมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัวสูงมากขึ้นเพียงนั้นหมายถึง การที่สามีและภรรยาต้องออกไปทำงานนอกบ้านทำให้มีเวลาให้กับครอบครัวน้อยลงโดยเฉพาะกับลูกเอง พ่อแม่ก็ไม่มีเวลาในการอบรมสั่งสอนหรือให้ความเอาใจใส่ดูแลเหมือนอย่างเดิม ทำให้ขาดการสื่อสารกันความสัมพันธ์ในครอบครัวจึงแย่งเรื่อง ๆ จนกลายเป็นปัญหาเรื้อรังระหว่างสามี ภรรยา และบุตร (เกรียงศักดิ์, 2541: 40) การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัวจึงเป็นไปในแนวทางลบ เพราะต่างฝ่ายต่างไม่ปรึกษาหารือกัน ช่องว่างที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวจึงกว้างขึ้น จนกลายเป็นปัญหา

นิยามตัวแปร

ระดับการศึกษา หมายถึง แรงงานสตรีที่ได้รับการศึกษาในสถาบันการศึกษา ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

ระดับการศึกษาค่ำ หมายถึง แรงงานสตรีที่มีการศึกษาค่ำกว่าการศึกษาในระดับการศึกษาภาคบังคับ คือ ได้รับการศึกษาค่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และรวมถึงไม่เคยได้รับการศึกษามาก่อน

ระดับการศึกษาสูง หมายถึง แรงงานสตรีที่มีการศึกษาดังแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ขึ้นไป

อายุ หมายถึง แรงงานสตรีที่มีอายุอยู่ในระดับดังนี้

อายุน้อย หมายถึง แรงงานสตรีที่มีอายุอยู่ในช่วงวัยรุ่นคือ ตั้งแต่ 1-25 ปี

อายุมาก หมายถึง แรงงานสตรีที่มีอายุที่เลขช่วงวัยรุ่นขึ้นไปคือ ตั้งแต่ 26ปี ขึ้นไป

ระยะเวลาที่สมรส หมายถึง ช่วงระยะเวลาตั้งแต่ได้อยู่กินกันที่สามี-ภรรยาจนมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

รายได้ของครอบครัว หมายถึง เงินที่ได้รับจากการทำงานในรอบเดือนของแรงงานสตรี ซึ่งแบ่งได้ดังนี้

- รายได้ของครอบครัวต่ำ หมายถึง รายได้ของแรงงานสตรีรวมแล้วต่ำกว่า 4,710 บาทต่อเดือน (กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม, 2539)

- รายได้ของครอบครัวสูง หมายถึง รายได้ของแรงงานสตรีรวมแล้วสูงกว่า 4,710 บาท ขึ้นไป

การขาดแคลนสิ่งจำเป็นต่อชีวิต หมายถึง การขาดปัจจัย 4 ในการดำเนินชีวิตคือ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย ซึ่งจะทำให้ผู้ขาดแคลนจะต้องดิ้นรนเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งสิ่งซึ่งมีความจำเป็นต่อชีวิตโดยที่มีอาจจะขาดได้

ภาระหนี้สิน หมายถึง ครอบครัวยุคของแรงงานสตรีมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายจำเป็น จะต้องกู้ยืมเงินจากบุคคลอื่นและมีกำหนดนัดที่จะต้องชดใช้คืน

- มีภาระหนี้สิน หมายถึง มีหน้าที่ผูกพันจะต้องนำเงินไปชำระให้แก่บุคคลอื่นใน ระยะเวลาที่กำหนดนัด
- ไม่มีภาระหนี้สินหมายถึง ไม่มีหน้าที่ผูกพันจะต้องนำเงินไปชำระให้แก่บุคคลอื่น

การเปลี่ยนแปลงบทบาทของภรรยา หมายถึง บทบาทหน้าที่ของภรรยาที่ถูกคาดหวังไว้ ในสังคมแต่เดิม บทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจทำให้ภรรยา ต้องออกมาทำงานนอกบ้านมีภาระหน้าที่ต้องรับผิดชอบสูงหรือบางครั้งอาจจะมากกว่าบุรุษ ทำให้ เกิดความเครียดความอานที่เพิ่มสูงขึ้น อำนาจในการปกครองในบ้านก็ควรจะสูงขึ้นหรือ ทัดเทียมกับบุรุษ การทำงานบ้าน การดูแลลูกควรจะเป็นหน้าที่ของพ่อและแม่ไม่ใช่ของภรรยาแต่ เพียงผู้เดียว การตัดสินใจในบ้านควรจะเป็นความคิดเห็นของทั้ง 2 คน ภรรยาสามารถแสดงเหตุผล ได้ ความคิดเช่นนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบทบาทของภรรยาในทางที่ต้องการมีสิทธิและหน้าที่ เทนเทียมกับสามี

ความเครียดในครอบครัว หมายถึง จากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทำให้ผู้คนจะต้องดิ้นรนต่อสู้กันมากขึ้น เพื่อความอยู่รอด ทำให้เกิดภาวะตึงเครียดภายในสังคมและครอบครัวที่ต้องหาทาง ออกและสนองตอบต่อความต้องการของตัวเอง และเมื่อไม่ได้มาก็เกิดการตึงเครียดซึ่งมักจะนำมา ลงอยู่ที่คนใกล้ชิดหรือคนภายในครอบครัว เช่น อารมณ์เสียง่าย ขอบเก็บตัว รู้สึกถูกกดดัน ไม่ สบายบ่อย ไม่มีอารมณ์ขัน ซึมเศร้า

การขาดการสื่อสารภายในครอบครัว คือ ภาวะที่คนภายในครอบครัวไม่ได้พูดคุยทำ ความเข้าใจถึงสาเหตุและปัญหาภายในครอบครัวต่างคนต่างทำภารกิจของตนเอง

ความสัมพันธ์ในครอบครัว หมายถึง ความสัมพันธ์ตามบทบาทที่มีต่อกันกับสมาชิกคน อื่นในครอบครัวเป็นความผูกพัน รักใคร่ ความใกล้ชิดคุ้นเคย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นอกเห็นใจกัน หรือมีการทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกร่วมกันระหว่างบิดา

มารดาและบุตรด้วยกัน นอกจากนี้สมาชิกในครอบครัวควรได้กำหนดเป้าหมายในการดำเนินชีวิต เพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบของครอบครัว แต่ถ้าความสัมพันธ์ในครอบครัวไม่ดี คือ มีความขัดแย้งกัน หรือมีความรู้สึกเป็นอริกันหรือขุ่นเคืองกัน

แรงงานสตรีในภาคอุตสาหกรรม หมายถึง สตรีที่มีครอบครัวแล้วเข้ามาทำงานในภาคของการใช้แรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ในชั้นแรงงานไร้ฝีมือที่เข้ามาทำงานตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2540 จนถึงปัจจุบัน เช่น อุตสาหกรรมส่งออก อุตสาหกรรมสิ่งทอ อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมอาหารกระป๋อง เป็นต้น